

Ragnar L. Auglend
Henry John Mæland

POLITIRETT

3. utgave

GYLDENDAL
JURIDISK

RAGNAR AUGLEND OG HENRY JOHN MÆLAND

POLITIRETT

3. UTGAVE

GYLDENDAL
JURIDISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2004
3. utgave, 1. opplag 2016

ISBN 978-82-05-46167-3
Omslagsdesign: Gyldendal Juridisk
Sats: Type-it AS, Trondheim 2016
Brødtekst: 10,5/15 pkt. Minion

Alle henvendelser om boken kan rettes til
Gyldendal Juridisk
Postboks 6730 St. Olavs plass
0130 Oslo

www.gyldendal.no/juridisk
juridisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Målgruppen for denne boken er polititjenestemenn, politihøgskolestudenter, politijurister og juridiske studenter som har politirett som valgfag. Boken har også betydelig interesse for domstolene, advokater, påtalemyndigheten og andre som trenger kunnskap om politiets arbeid.

Boken inneholder en dogmatisk fremstilling av rettsreglene som organiserer den norske politietaten, de mål og oppgaver politiet har, politimannens rettigheter, plikter og vern, reglene om når og hvordan politiet skal gripe inn, politiet bistandsplikt til andre offentlige myndigheter og de regler som gjelder kontroll med politiet, samt avtaler og regler om det internasjonale politisamarbeid.

Tema er først og fremst de polisiære oppgaver som ordens- og sikkerhetstjeneste, redningstjeneste m.m, samt politiets forvaltningsoppgaver. Politiets oppgaver med hensyn til strafforfølgning behandles derimot summarisk da det på dette området allerede foreligger oppdatert litteratur. Vi har imidlertid tatt med i boken en del alminnelig forvaltningsrett selv om også disse tema er mer utførlig behandlet andre steder. Dette er gjort mest av hensyn til målgruppen polititjenestemenn og politihøgskolestudenter.

Fremstillingen er à jour med lovendringer og rettspraksis pr. 1. desember 1997.

Norsk politirettlitteratur er tynn. Litteraturen inneholder spredte artikler om ulike emner, men noen systematisk behandling av norsk politirett har manglet. Professor Sverre Tønnesen, Det juridiske fakultet i Bergen, begynte på et slikt arbeid i 1977. Han utarbeidet sammen med enkelte andre forfattere flere kompendier (Xerox-trykk) om politirettslige emner. Sverre Tønnesen ble dessverre syk og døde før han fikk fullført sine intensjoner.

I de siste 20 år har det skjedd meget på dette rettsområdet. Spesielt nevnes Politirolleutvalgets arbeid, arbeidet med ny politiinstruks og politiloven av 1995 og arbeidet med reorganisering av politiet på lokalt nivå. På mange områder er det gjort omfattende offentlige utredninger.

Arbeidet med boken har vært fordelt slik at professor Henry J. Mæland har hatt ansvaret for kapitlene 1.1–1.3, 3, 8–9, 11–24, mens byrettsdommer Ragnar L. Auglend har tatt hånd om kapitlene 1.4, 2, 4–7 og 10. Stipendiat, cand.jur. Knut Røsandhaug har skrevet kapitlene 25 og 26 om kontroll med politiet og internasjonalt politisamarbeid.

Boken er skrevet som en håndbok og da slik at et emne mest mulig blir behandlet der det beskrives. De samme problemstillinger blir av den grunn ofte trukket inn i relasjon til ulike emner. En viss dobbelbehandling har av den grunn ikke vært til å unngå.

Vi vil takke de vitenskapelige assistenter cand.jur. Birthe Taraldset og stud.jur. Siv Tanja Vading, som har samlet inn mange kilder, lest korrektur og foretatt kildekontroll.

Vi vil også takke Ulf Ertzaas som har lest gjennom manuskriptet og for hans arbeid i forlaget med å få boken trykt.

Arbeidet med boken er finansiert med støtte fra L. Melzers Høyskolefond.

Kildematerialet er stort, og det er vanskelig å bearbeide stoffet uten at det forekommer enkelte glipp. Dersom det oppdages feil, vil vi sette pris på tilbakemeldinger.

Bergen/Sarpsborg, desember 1997

Ragnar L. Auglend Henry John Mæland Knut Røsandhaug

Forord til annen utgave

Boken er revidert og ført à jour pr. 1. januar 2004. Vi har i tillegg omtalt enkelte forslag til lovendringer pr. 1. april 2004.

En særlig takk til vitenskapelig assistent Sidsel Huse, som har gjort et uvanlig grundig arbeid under revisjonen av store deler av boken. Vi takker også universitetslektor Erik Wold, som har bistått ved revisjon av kapittel 26 og vitenskapelig assistent Kristin Stavnes, som har utarbeidet lovregister.

Bergen/Sarpsborg, mai 2004

Ragnar L. Auglend Henry John Mæland Knut Røsandhaug

Forord til tredje utgave

Boken ble forrige gang revidert i 2004. Det har siden den gang skjedd mange og store endringer innen rettsfeltet. Dette har ført til at flere kapitler er blitt skrevet om. For eksempel gjelder dette kapitlene 25 og 26, som tidligere var skrevet av Knut Røsandhaug, men som i tredje utgave er skrevet av Henry John Mæland. Boken er nå ført à jour pr. 1. mai 2016.

En særlig takk til vitenskapelig assistent Åsne Midtsund, som har gjort et meget grundig arbeid under revisjonen av boken. Vi takker også seniorrådgiver Arild Aaserød i Justisdepartementet, som har bistått ved revisjonen av kapittel 8. Endelig takker vi Trond Mohn, som har gitt pengemidler til Det juridiske fakultet til fremme av forskning innen politiretten, og som ved dette også har bidratt til produksjon av boken.

Bergen, august 2016

Ragnar L. Auglend Henry John Mæland

Innholdsoversikt

KAPITTEL 1	
Introduksjon	47
KAPITTEL 2	
Politiet som en del av forvaltningen. Innføring i alminnelige forvaltningsrettslige begreper og prinsipper	145
KAPITTEL 3	
Politiets organisasjon	177
KAPITTEL 4	
Politivirksomhetens mål og politiets rolle. Ansvar for politioppgavene i samfunnet	241
KAPITTEL 5	
Politiets oppgaver	305
KAPITTEL 6	
Politimyndighet. Borgernes lydighetsplikt. Polititjenestepersoners plikter	463
KAPITTEL 7	
Politiets fullmakter. Grunnprinsipp for utøvelse av politimyndighet. Politiets adgang til å bruke makt	605
KAPITTEL 8	
Redningstjenesten	875

KAPITTEL 9

Etterforskning, etterforskningsmetoder, mistenktes rettigheter, forsvarerbistand og påtale 893

KAPITTEL 10

Politiet som samarbeids- og bistandsorgan for annen offentlig myndighet 971

KAPITTEL 11

Generelt om forvaltningsoppgaver som er tillagt politiet1005

KAPITTEL 12

Alminnelige regler for behandlingen av forvaltningssaker1015

KAPITTEL 13

Politiets kontroll med enkelte virksomheter. Handel med brukte ting. Skjenkebevilling, vaktvirksomhet mv. Bevillinger1041

KAPITTEL 14

Våpenkontroll1051

KAPITTEL 15

Hittegoods1061

KAPITTEL 16

Politiet som passmyndighet1067

KAPITTEL 17

Fremmedkontroll og politiets oppgaver i utlendingssaker1079

KAPITTEL 18

Politiets registre1115

KAPITTEL 19

Den sivile rettspleie på grunnplanet1143

KAPITTEL 20

Politiets oppgaver i vegtrafikk1147

KAPITTEL 21	
Folkeansamlinger, underholdningsarrangementer, møter, demonstrasjoner mv. Kollektive uroligheter	1201
KAPITTEL 22	
Politiet og forholdet til diplomater og utenlandsk militærpersonell i Norge	1243
KAPITTEL 23	
Privat rettshåndheving. Forholdet mellom politioppgaver og privat rettshåndheving. Grenser for vaktsekskapenes virksomhet	1269
KAPITTEL 24	
Hindringer av politiets arbeid	1307
KAPITTEL 25	
Kontrollen med politiet	1341
KAPITTEL 26	
Det internasjonale politisamarbeidet	1389
Forkortelser	1415
Litteratur	1425
Lovregister	1439
Forskrifter	1489
Domsregister	1503
Stikkord	1513

Innhold

KAPITTEL 1

Introduksjon	47
1.1 Innledning	47
1.1.1 Politibegrepet og bokens innhold	47
1.1.2 Politiet som forvaltningsmyndighet og strafforfølgingsmyndighet	51
1.1.3 Politirettens plass i rettssystemet	51
1.2 Historisk oversikt	52
1.2.1 Hovedtrekkene i utviklingen av den norske forvaltningen	52
1.2.2 Sentraladministrasjonen for politiet	54
1.2.3 Politiordningen lokalt. Regionale og sentrale politiorganer	59
1.2.3.1 Lokale organer. Bypoliti og lensmann	59
1.2.3.2 Regionale organer	64
1.2.3.3 Politiets sentrale særorganer	65
1.3 Litteratur	67
1.4 Oversikt over rettsgrunnlaget for politiets organisasjon og virksomhet	67
1.4.1 Innledning	67
1.4.2 Politiloven av 1995	71
1.4.2.1 Kort historikk	71
1.4.2.2 Hovedhensyn bak politiloven av 1995	76
1.4.2.3 Senere endringer i politiloven	78
1.4.2.4 Hovedinnhold	88
1.4.2.5 Politilovens forarbeider	89
1.4.3 Reguleringen av politiets strafforfølgning	91
1.4.3.1 Innledende bemerkninger	91
1.4.3.2 Straffeprosessloven	92
1.4.3.3 Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen)	94
1.4.3.4 Riksadvokatens rundskriv mv.	96

1.4.3.5 Forholdet mellom politilovens og straffeprosesslovens virkefelt – kort om fordeling av ansvar og funksjoner	97
1.4.4 Straffeloven	103
1.4.5 Forvaltningsloven	105
1.4.6 Tjenestemannsloven	106
1.4.7 Lov om rett til innsyn i dokument i offentlig verksemd (offentleglova) .	108
1.4.8 Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven)	109
1.4.9 Kontroll- og reguleringslovgivingen	112
1.4.10 Grunnloven	113
1.4.11 Folkeretten	115
1.4.11.1 Oversikt	115
1.4.11.2 Kort om rekkevidden av menneskerettighetsvernet i EMK og om forholdet til EMDs avgjørelser	119
1.4.12 Kommunale politivedtekter	121
1.4.13 Sedvanerett	124
1.4.14 Forskrifter	126
1.4.15 Instrukser	129
1.4.15.1 Innledende bemerkninger	129
1.4.15.2 Politiinstruksen	133
1.4.15.3 Instruks for Politiets sikkerhetstjeneste	136
1.4.15.4 Våpeninstruksen	137
1.4.15.5 Andre tjenesteinstrukser	138
1.4.15.6 Organisatoriske og administrative instrukser	140
1.4.15.7 Lokale ordreverk	141
1.4.15.8 Eksterne regelverk	142
1.4.16 Andre regelverk	142
1.4.16.1 Rundskriv	142
1.4.16.2 Arbeidstidsbestemmelsene	143
1.4.16.3 Samarbeidsavtaler	144

KAPITTEL 2

Politiet som en del av forvaltningen. Innføring i alminnelige forvaltningsrettslige begreper og prinsipper	145
2.1 Hva er forvaltning	145
2.2 Politiet som forvaltningsorgan	148
2.3 Noen forvaltningsrettslige grunnbegreper	152
2.3.1 Hva er forvaltningsrett	152
2.3.2 Alminnelig og spesiell forvaltningsrett. Materiell og prosessuell forvaltningsrett	153

2.3.3	Kompetanse og delegasjon	154
2.4	Noen forvaltningsrettslige grunnprinsipper	157
2.4.1	Innledning	157
2.4.2	Legalitetskravet	158
2.4.2.1	Innledning	158
2.4.2.2	Kort om legalitetsprinsippet	159
2.4.3	Lovbundne avgjørelser og fritt skjønn	164
2.4.4	Nøytralitets-/saklighetsprinsippet	166
2.4.5	Likhetsprinsippet/ikke-diskrimineringsprinsippet	167
2.4.6	Behovsprinsippet og proporsjonalitetsprinsippet	167
2.4.7	Forsvarlig saksbehandling	168
2.5	Kontrollen med forvaltningen	169
2.5.1	Innledning	169
2.5.2	Domstolskontrollen	170
2.5.3	Parlamentarisk (politisk) kontroll	170
2.5.4	Sivilombudsmannen	172
2.5.5	Riksrevisjonen	173
KAPITTEL 3		
	Politiets organisasjon	177
3.1	Formål og ressurser	177
3.1.1	Hovedhensyn bak organiseringen av norsk politi	177
3.1.2	Politiets størrelse og ressurser	184
3.2	Organiseringen av politiet	186
3.2.1	Hovedstrukturen for politiordningen er lovfestet	186
3.2.2	Politiets sentrale ledelse	188
3.2.2.1	Justisdepartementet	188
3.2.2.2	Politidirektoratet (POD)	191
3.2.3	Politidistriktene	194
3.2.3.1	Oversikt	194
3.2.3.2	Historiske hovedtrekk ved organisasjonsutviklingen i politidistriktene	198
3.2.3.3	Ledelsesnivåene for politiinnsats i politidistriktet	201
3.2.3.4	Betydningen av organisasjonsplaner	203
3.2.4	Sentrale særorganer underlagt Politidirektoratet	203
3.2.4.1	Kriminalpolitisenralen (KRIPOS)	204
3.2.4.2	Utrykningspolitiet (UP)	205
3.2.4.3	Den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet (ØKOKRIM)	206
3.2.4.4	Politi høgskolen	207

3.2.4.5	Politiets utlendingsenhet (PU)	208
3.2.4.6	Nasjonalt ID-senter (NID)	209
3.2.5	Grensekommisæreren	209
3.2.6	Sentrale politiorganer direkte underlagt Justisdepartementet	210
3.2.6.1	Redningsentralene	210
3.2.6.2	Politiets sikkerhetstjeneste (PST)	211
3.2.7	Politiets innkalling av politireserven, tilkalling av bistand fra militæret, og Sivilforsvaret	213
3.2.7.1	Innledning	213
3.2.7.2	Politireserven (PR)	214
3.2.7.3	Bistand fra militæret	215
3.2.7.4	Bistand fra Sivilforsvaret	218
3.3	Organer med politimyndighet utenfor politior organisasjonen	219
3.3.1	Om begrenset politimyndighet. Statens naturoppsyn	219
3.3.2	Kystvakten og det indre kystoppsyn	220
3.4	Om påtalemyndighetens organisasjon og om forholdet mellom politi og påtalemyndighet	223
3.4.1	Innledning	223
3.4.2	Kongen som påtalemyndighet	224
3.4.3	Riksadvokaten	226
3.4.4	Statsadvokaten	227
3.4.5	Politiet	229
3.4.5.1	Politiets påtalekompetanse	229
3.4.5.2	Nærmere om sontringen mellom polititjenestepersoner som hører til påtalemyndigheten, og andre tjenestepersoner	230
3.5	Om kommandomyndighet i politior organisasjonen	231
3.5.1	Kommandomyndighet og subordnasjonsforhold	231
3.5.2	Definisjoner	235
3.5.2.1	Ordremyndighet	235
3.5.2.2	Direktivmyndighet	237
3.5.2.3	Ordrens forståelse. Form og meddelelsesmåte	238
3.5.2.4	Forhåndsordrer – ordrer på stedet	238
3.5.2.5	Betingede eller ubetingede ordrer	239
3.5.3	Ansvarsfordeling og lydighetsplikt	240

KAPITTEL 4

Politivirksomhetens mål og politiets rolle. Ansvar for politioppavene i samfunnet

4.1	Innledning	241
4.1.1	Mål og rolle – begrepsklargjøring og oversikt	241
4.1.2	Ansvar for politivirksomheten – oversikt	243

4.2	Endringer i politirollen – kort historikk	244
4.3	Kort om organisasjonsutvikling og måling av effektivitet i politiet ..	252
4.4	Politirulleutvalgets syn på politivirksomhetens mål	256
4.5	Nærmere om lovreguleringen av målet for politiets virksomhet	259
4.5.1	Generelt	259
4.5.2	Rettsikkerhetsbegrepet	261
4.5.3	Allmennhetens behov for trygghet	263
4.5.4	Allmenn velferd for øvrig	263
4.6	Forutsetninger for effektiv måloppnåelse	264
4.6.1	Innledende bemerkninger	264
4.6.2	Politiets strategi	264
4.6.2.1	Reaktiv og proaktiv politivirksomhet. Kjennetegn ved det tradisjonsstyrte politi. Integrert bruk av reaktive og proaktive metoder med forebygging som overordnet strategi	264
4.6.2.2	Kort om forebyggende virksomhet som begrep og begrepets betydning for utvikling av forebyggende virksomhet i norsk politi	272
4.6.2.3	Strategimodeller i det kriminalitetsforebyggende arbeidet	274
4.6.2.4	Kort om befolkningens forventninger og krav til politiets strategi	285
4.6.3	Tillitsforholdet mellom politi og befolkning	287
4.6.4	Politiets ressurser	293
4.7	Ansvar for politivirksomheten	295
4.7.1	Innledende bemerkninger	295
4.7.2	Statens ansvar	296
4.7.2.1	Hovedregel	296
4.7.2.2	Tilskudd og gaver	296
4.7.2.3	Dekning av utgifter ved særlig politioppsyn – pl. § 25	298
4.7.3	Statens politimonopol	303

KAPITTEL 5

Politiets oppgaver	305
--------------------------	-----

5.1	Kort om prinsipper for gruppering og avgrensning av politiets oppgaver	305
5.1.1	Rettsgrunnlaget for funksjonstildelingen	305
5.1.2	Inndelingen av politioppgavene	306
5.1.3	Avgrensningen av politiets ansvarsområde	310
5.1.3.1	Sikkerhetsfunksjoner lagt til spesialorganer	310
5.1.3.2	Oversikt over ulike ansvarsmodeller	312

5.2 Forebyggende virksomhet	314
5.2.1 Nærmere om begrepet «forebyggende virksomhet»	314
5.2.2 Kort historisk tilbakeblikk	315
5.2.3 Rettstilstanden i dag	318
5.2.4 Kort om metoder og tiltak	318
5.2.4.1 Innledning og bakgrunn	318
5.2.4.2 Klassifikasjonskriterier – kriminalitetsforebyggende typologier .	320
5.2.4.3 Problemorientert politiarbeid	326
5.2.4.4 Kort om forvaltningsoppgavene som en del av den forebyggende virksomheten	330
5.3 Sikkerhetsfunksjonen	332
5.3.1 Offentlig sikkerhet – begrepsklargjøring	332
5.3.2 Avgrensning og ansvarsforhold	333
5.3.2.1 Innledning	333
5.3.2.2 Etterretningstjenesten	336
5.3.2.3 Den forebyggende sikkerhetstjenesten	340
5.3.3 Politiets sikkerhetstjeneste	347
5.3.3.1 Innledning	347
5.3.3.2 Organisasjon og ledelse	349
5.3.3.3 Oppgaver	350
5.3.3.4 Metoder	379
5.3.4 EOS-tjenestene – felles trekk	395
5.3.5 Kontrollen med EOS-tjenestene	396
5.4 Ordensfunksjonen	397
5.4.1 Rettslig grunnlag	397
5.4.2 Nærmere om ordensbegrepet	399
5.4.2.1 Begrepets karakter	399
5.4.2.2 Den tradisjonelle oppfatningen av ordensbegrepet	400
5.4.2.3 Generelt om det moderne ordensbegrepet – kriterier for avgrensning	401
5.4.3 Begrepet «offentlig orden» i pl. § 2	404
5.4.4 Avgrensningen mot den private «sfære»	408
5.4.5 Begrepene «fare», «risiko», «trussel» og «skade»	410
5.4.5.1 Innledning	410
5.4.5.2 «Fare»	411
5.4.5.3 «Risiko»	415
5.4.5.4 «Trussel»	418
5.4.5.5 «Skade»	420
5.4.6 Kort om metoder	421

5.5	Strafforfølgingsfunksjonen	424
5.5.1	Rettslig grunnlag	424
5.5.2	Kort om vilkårene for å åpne etterforskning	425
5.5.3	Avdekking av kriminell virksomhet – metoder og hjemmel	427
5.5.3.1	Kriminaletterretning, observasjon, spaning og manipulerende politimetoder. Avgrensning av etterforskningsbegrepet mot polisiær virksomhet med annet formål	427
5.5.3.2	Informativ etterretning/«registerspaning»	431
5.5.3.3	Kartleggende observasjon	432
5.5.3.4	Spaning	432
5.5.3.5	Nærmere om noen utvalgte politimetoder	434
5.5.3.6	Oppsummering	440
5.5.4	Inngrep mot lovovertredere og stansing av lovbrudd	441
5.5.5	Polititjenestepersonens plikter på et åsted eller ulykkessted	443
5.6	Hjelpe- og servicefunksjonen	445
5.6.1	Innledende bemerkninger	445
5.6.2	Det rettslige grunnlaget	447
5.6.3	Informasjon og rådgiving	449
5.6.4	Nødhjelp og avverging av fare o.l.	450
5.6.5	Sosial bistand	452
5.6.6	Fiktiv identitet og voldsalarm	454
5.6.7	Serviceoppdrag	455
5.7	Bistands- og samarbeidsfunksjonen	456
5.8	Andre oppgaver fastsatt etter lov eller sedvane	458
5.8.1	Lovbestemte oppgaver. Rene forvaltningsoppgaver	458
5.8.1.1	Innledende bemerkninger	458
5.8.1.2	Kort om funksjonsbeskrivelsen i pl. § 2 nr. 7	459
5.8.2	Sedvanebestemte oppgaver	459
5.8.3	Kort om den sivile rettspleie på grunnplanet	460

KAPITTEL 6

	Politimyndighet. Borgernes lydighetsplikt. Polititjenestepersoners plikter	463
6.1	Innledning	463
6.1.1	Begrepet «politimyndighet»	463
6.1.2	Kort om politiloven § 4	467
6.2	Tildeling og legitimasjon av politimyndighet	468
6.2.1	Tildeling av politimyndighet	468
6.2.1.1	Alminnelig politimyndighet	468

6.2.1.2	Begrenset politimyndighet	470
6.2.1.3	Legitimasjon av politimyndighet	481
6.3	Stedlige begrensninger	486
6.3.1	Territorialprinsippet	486
6.3.1.1	Innledende bemerkninger. Kort om territoriets utstrekning ...	486
6.3.1.2	Begrenset polisær jurisdiksjon på norsk territorium	488
6.3.1.3	Jurisdiksjon utenfor norsk territorium	491
6.3.2	Distriktsinndeling og tjenesteområde	494
6.3.2.1	Tjenesteområde	494
6.3.2.2	Myndighetsutøvelse utenfor tjenstedistriktet	496
6.3.2.3	Politibistand fra annet distrikt	497
6.3.3	Konkrete stedlige begrensninger	498
6.4	Begrensninger i tid	498
6.4.1	Tjenestetiden	498
6.4.2	Tjenesteplikt på fritiden	499
6.4.3	Rett til å utøve politimyndighet på fritiden	503
6.5	Saklige begrensninger	505
6.5.1	Alminnelig politimyndighet	505
6.5.2	Politimyndighet i egne anliggender m.m.	506
6.5.3	Begrenset politimyndighet	507
6.6	Begrensninger knyttet til stillingsbetegnelsen	507
6.7	Polititjenestepersonens rettigheter og vern	511
6.8	Borgernes lydighetsplikt	513
6.9	Polititjenestepersonens plikter	517
6.9.1	Innledende bemerkninger	517
6.9.2	Krav til vandel og statsborgerskap	518
6.9.3	Forbudet mot rusdrikk	521
6.9.4	Boplikten mv.	523
6.9.5	Begrensninger i adgangen til å ha bierverv	524
6.9.6	Andre tjenesteplikter	530
6.9.6.1	Lydighetsplikt, ansvarsfordeling og kommandomyndighet	530
6.9.6.2	Den alminnelige rapporterings- og opplysningsplikten	532
6.9.6.3	Rapporteringsplikten om kollegers ulovlige forhold i tjenesten .	543
6.10	Handleplikten	546
6.11	Taushetsplikten	551
6.11.1	Innledende bemerkninger	551

6.11.1.1	Oversikt over reguleringen av politiets taushetsplikt	551
6.11.1.2	Hensyn bak taushetspliktreglene	554
6.11.1.3	Sondringen mellom saksopplysninger og generell informasjon	555
6.11.1.4	Kort om begrepene «ytringsrett», «ytringsplikt» og «offentlighet»	556
6.11.1.5	Kort om nasjonale og internasjonale rettslige rammer for behandling av personopplysninger i politi og påtalemyndighet	558
6.11.2	Utlevering og tilgang til opplysninger	561
6.11.2.1	Generelt	561
6.11.2.2	Hovedregelen om utlevering	562
6.11.2.3	Utlevering av ikke-verifisert informasjon	563
6.11.2.4	Tilgang til opplysninger innad i politiet og påtalemyndigheten	563
6.11.2.5	Utlevering av opplysninger til utlandet	565
6.11.3	Omfanget av taushetsplikten	566
6.11.3.1	Taushetspliktens konkrete innhold	566
6.11.3.2	Hvordan opplysningene må være ervervet	567
6.11.3.3	Hvem taushetsplikten gjelder for	568
6.11.3.4	Hvem gjelder taushetsplikten overfor – tilgang til opplysninger innad i politiet og påtalemyndigheten	570
6.11.3.5	Hvilke opplysninger som omfattes av taushetsplikten	571
6.11.4	Begrensninger i taushetsplikten	577
6.11.4.1	Når det ikke er behov for beskyttelse	577
6.11.4.2	Taushetsplikten i verserende straffesak	581
6.11.4.3	Taushetsplikt ved avvergende og forebyggende virksomhet	582
6.11.4.4	Taushetsplikt ved politiets andre oppgaver	587
6.11.4.5	Taushetsplikt ved utlevering til politiets forvaltningsvirksomhet mv.	588
6.11.4.6	Taushetsplikt ved utlevering til offentlige organer i deres interesse	589
6.11.4.7	Taushetsplikt ved utlevering til private i deres interesse	591
6.11.4.8	Taushetsplikt ved utlevering til allmennheten i straffesak	592
6.11.4.9	Utlevering av opplysninger til allmennheten fra politiets øvrige virksomhet	595
6.11.4.10	Kort om taushetsplikt om opplysninger fra kommunikasjonskontroll mv. etter strpl. § 216 i	599
6.11.5	Pålegg om taushetsplikt	601

KAPITTEL 7

Politiets fullmakter. Grunnprinsipp for utøvelse av politimyndighet.

Politiets adgang til å bruke makt 605

7.1 Innledning 605

7.1.1 Fullmakt og kompetanse 605

7.1.2 Kort om legalitetsprinsippets politirettlige betydning 607

7.1.3 Kort om generalfullmakten 610

7.1.4 Den videre fremstillingen 612

7.2 Generelt om politiets midler i myndighetsutøvelsen 612

7.2.1 Oversikt 612

7.2.2 Mottager og videreformidler av opplysninger 615

7.2.3 Almennelig opplysningsvirksomhet 616

7.2.4 Bistand etter anmodning 617

7.2.5 Generell kontrollvirksomhet 617

7.2.6 Midlertidig reguleringsmyndighet 617

7.2.7 Konkrete påbud og forbud 618

7.2.8 Utøvelse av «ren» forvaltningsmyndighet 618

7.2.9 Advarsler 619

7.2.10 Direkte meldeplikter 620

7.2.11 Anmeldelse og etterforskning 620

7.2.12 Reelle inngrep 620

7.2.13 Inngrep i den personlige freden 621

7.2.14 Inngrep i den personlige friheten 621

7.2.15 Inngrep i legemets integritet 622

7.3 Almennelige regler for utøvelse av politimyndighet 622

7.3.1 Innledning – politietikk og idégrunnlag 622

7.3.1.1 Grunnprinsippenes rettslige status. Kravet om lovlig middel ... 622

7.3.1.2 Politietikk og idégrunnlag 625

7.3.2 Behovsprinsippet 628

7.3.2.1 Utgangspunkt 628

7.3.2.2 «Subsidiaritetsprinsippet» – «minstemiddel»-regelen 631

7.3.2.3 Midlet må være adekvat 634

7.3.2.4 Midlet må ikke være sterkere enn påkrevd 636

7.3.3 Proporsjonalitetsprinsippet 637

7.3.3.1 Utgangspunkt 637

7.3.3.2 Nærmere om innholdet 639

7.3.3.3 Kort om passivitet om operativ tilnærming 643

7.3.4	Forsvarlighetsprinsippet	645
7.3.5	Likhetsprinsippet	649
7.3.6	Saklighetsprinsippet	651
7.3.6.1	Utgangspunkt	651
7.3.6.2	Kravet til upartiskhet	651
7.3.6.3	Kravet til saklighet	652
7.3.7	Menneskerettigheter og personvern hensyn	654
7.3.8	Effektivitetsprinsippet	655
7.3.9	Oppportunitetsprinsippet og prioritering	657
7.4	Politiets adgang til å bruke fysisk makt	663
7.4.1	Innledning	663
7.4.2	Hjemmelskravet	664
7.4.2.1	Hjemmelen for bruk av makt i pl. § 6, 4. ledd	664
7.4.2.2	Konstitusjonelle og EMK-rettslige skranker for politiets bruk av makt	668
7.4.2.3	Forholdet mellom politiloven og straffrihetsgrunnene som «hjemmelsgrunnlag»	673
7.4.3	Noen praktiske typetilfeller	678
7.4.4	Politiets maktmidler	679
7.4.4.1	Kort om selve maktbegrepet	679
7.4.4.2	Polititjenestepersonen selv	680
7.4.4.3	Håndjern og annet båndsel	686
7.4.4.4	Slagvåpen	689
7.4.4.5	Gassvåpen	692
7.4.4.6	Tjenestehunder	695
7.4.4.7	Utrykningskjøring, forfølgelse av motorvogn og tvangsmessig stansing av kjøretøy	697
7.4.4.8	Skytevåpen	715
7.4.4.9	Sprengvåpen	734
7.5	Håndhevelse av offentlig ro og orden mv.	734
7.5.1	Innledning	734
7.5.1.1	Generelt	734
7.5.1.2	Kort om forholdet mellom tiltak som er hjemlet i politiloven, og straffeprosessuelle tiltak	737
7.5.1.3	Ordenshåndhevingen og forholdet til menneskerettighetsvernet i Grunnloven og i EMK	739
7.5.2	Ordenshåndheving mv.	743
7.5.2.1	Oversikt	743

7.5.2.2	Repressiv inngripen mot pågående ordensforstyrrelser	743
7.5.2.3	Forebyggende ordensinngrep	746
7.5.3	Vern om enkeltpersoners og allmennhetens sikkerhet	747
7.5.4	Avverging og stansing av lovbrudd	749
7.5.4.1	Oversikt	749
7.5.4.2	Avverging av lovbrudd	750
7.5.4.3	Stansing av lovbrudd	752
7.5.5	Oversikt over de mest aktuelle tiltakene	754
7.5.5.1	Innledning	754
7.5.5.2	Ferdselsregulering	756
7.5.5.3	Oppholdsforbud	756
7.5.5.4	Forvaring eller uskadeliggjøring av farlig gjenstand	764
7.5.5.5	Avvisning	765
7.5.5.6	Bortvisning	765
7.5.5.7	Fjerning	767
7.5.5.8	Anholdelse	769
7.5.5.9	Regulering av virksomhet	771
7.5.5.10	Adgang til privat eiendom	772
7.5.5.11	Påbud om evakuering	776
7.5.5.12	Visitasjon som alminnelig ordensmessig og kriminalpreventivt virkemiddel – kort om spesialbestemmelsen i pl. § 7a	776
7.5.5.13	Er katalogen i pl. § 7, 2. ledd uttømmende?	788
7.5.5.14	Varigheten av individuelle pålegg etter pl. § 7, 2. ledd	791
7.5.6	Politiets adgang til å foreta «selvhjelpshandlinger»	794
7.5.7	Ordenshåndheving på andre myndigheters område	795
7.6	Innbringelse	795
7.6.1	Innledning	795
7.6.2	Innbringelsesformålene	796
7.6.3	Innbringelseslokalet	797
7.6.4	Innbringelsesgrunnlagene	798
7.6.4.1	Ordensforstyrrelser	798
7.6.4.2	Fare for ordensforstyrrelser	799
7.6.4.3	Identifikasjonsnektelse	801
7.6.4.4	Tilstedeværelse der en forbrytelse antas å være begått	805
7.6.5	Varigheten mv.	806
7.6.5.1	Generelt	806
7.6.5.2	Nødvendighetskriteriet	806

7.6.5.3	Maksimumsfristen på fire timer	807
7.6.5.4	Forvaringen av den innbrakte inne i politilokalet	810
7.7	Inngrep overfor berusede personer	811
7.7.1	Innledning	811
7.7.2	De materielle vilkårene for anholdelse og forvaring	812
7.7.2.1	Innledning	812
7.7.2.2	Nærmere om beruselsen	812
7.7.2.3	Gjerningsbeskrivelsen	813
7.7.3	Innsettelse i arrest mv.	815
7.7.3.1	Innledende bemerkninger	815
7.7.3.2	Underretning om årsaken til innbringelsen	816
7.7.3.3	Arrestjournal	816
7.7.3.4	Fremstillingsplikt, undersøkelsesplikt mv.	816
7.7.3.5	Visitasjon av arrestanter	819
7.7.3.6	Tilsyn med arrestanter mv.	819
7.7.3.7	Varslingsplikter	820
7.7.4	Varigheten	821
7.7.4.1	Innledning	821
7.7.4.2	Nødvendighetskriteriet	821
7.7.4.3	Edruelighetskriteriet	821
7.7.4.4	Nærmere om selve løslatelsen	822
7.7.5	Beslag og tilintetgjøring av rusmidler	822
7.8	Etterfølgende visitasjon mv.	823
7.8.1	Innledning	823
7.8.2	Identifikasjonsvisitasjon	824
7.8.3	Sikkerhetsvisitasjon	826
7.8.4	Arrestantvisitasjon mv.	827
7.8.5	Forvaring og tilbakelevering av fratatte gjenstander	828
7.9	Inngrep overfor syke mv.	828
7.9.1	Innledning	828
7.9.2	Forvaring	829
7.9.2.1	Innledning	829
7.9.2.2	Kort om anholdelsen, innbringelsen og selve forvaringen	832
7.9.2.3	Varigheten	833
7.9.3	Ettersøking	833
7.9.4	Likfunn	835
7.9.5	Visitasjon og utlevering av identifikasjonsmateriale	835

7.10 Tiltak overfor barn og ungdom	836
7.10.1 Innledning	836
7.10.2 Hjemvisning mv.	838
7.10.3 Inngrep der barnets helse eller utvikling er truet	840
7.10.4 Plikt for barn og foreldre til å møte til samtale (bekymringsamtale) hos politiet	842
7.10.5 Etterforskning mot personer under 15 år mv.	844
7.10.6 Barns adgang til offentlig dans	845
7.11 Knivforbudet	845
7.11.1 Innledning	845
7.11.2 Knivforbudets bakgrunn og formål	848
7.11.3 Knivforbudets materielle innhold	849
7.12 Påbud og forbud etter normalpolitivedtekten	850
7.12.1 Innledning	850
7.12.2 Orden på offentlig sted	851
7.12.3 Sikring av ferdsele	853
7.12.4 Renhold på offentlig sted	853
7.12.5 Forbud mot tilgrising mv.	854
7.12.6 Forbud og påbud knyttet til bruk av offentlige anlegg	854
7.12.7 Politiets kontroll med hunder og hundehold	855
7.12.7.1 Innledning – hundeholders generelle aktsomhetsplikt	855
7.12.7.2 Sikring av hunder	856
7.12.7.3 Ordensforskrift mv.	856
7.12.7.4 Nøds- og faresituasjoner	857
7.12.7.5 Tiltak mot problematisk hundehold	857
7.12.7.6 Omplussing og avliving, erstatningsansvar, straff mv.	858
7.12.8 Kontroll med ulike arrangementer	859
7.13 Straffebud til vern om den offentlige ro og orden	859
7.13.1 Innledning	859
7.13.2 Identifikasjonsplikten – strl. § 162	860
7.13.3 Ulovlige ytringer	861
7.13.3.1 Strl. § 185 – hatefulle ytringer	861
7.13.3.2 Strl. § 183 – oppfordring til lovbrudd	863
7.13.4 Ordenskrenkelser mv.	865
7.13.4.1 Strl. § 182 – deltagelse i og ledelse mv. av opptøyer	865
7.13.4.2 Strl. § 187 – falsk alarm	868
7.13.4.3 Strl. § 181 – forstyrrelse av den alminnelige fred og orden ...	870
7.13.5 Hensynsløs adferd – strl. § 266	872
7.13.6 Eiendomskrenkelser	873

KAPITTEL 8

Redningstjenesten 875

8.1 Innledning 875

8.2 Begrepet «redningstjeneste» 876

8.3 Offentlige organer og private organisasjoner som medvirker i redningsarbeid 879

 8.3.1 Offentlige organer 879

 8.3.2 Borgere og private organisasjoner 881

8.4 Organiseringen av redningstjenesten 882

 8.4.1 Prinsippene for organisering av redningstjenesten 882

 8.4.2 Departementene. Politidirektoratet 883

 8.4.3 Hovedredningssentralene 884

 8.4.4 De lokale redningssentraler 886

8.5 Politiets ledelse og forholdet til andre fagetater 888

8.6 Det geografiske området for redningstjenesten 891

8.7 Internasjonalt samarbeid 891

KAPITTEL 9

Etterforskning, etterforskningsmetoder, mistenktes rettigheter, forsvarerbistand og påtale 893

9.1 Innledning 893

 9.1.1 Presentasjon av tema 893

 9.1.2 Hvilke lovbrudd blir etterforsket 895

 9.1.3 Prioritering og henleggelse 896

9.2 Behandling av anmeldelser og iverksettelse av etterforskning 897

 9.2.1 Formålet med etterforskningen 897

 9.2.2 Behandlingen av en anmeldelse 898

 9.2.3 Registrering og fordeling av saker 900

 9.2.4 Iverksettelse av etterforskning 900

 9.2.5 Ledelse og utførelse av etterforskningen 901

 9.2.6 Uttalelser til media 903

9.3 Generelle prinsipper for etterforskningen 904

 9.3.1 Krav til objektivitet 904

 9.3.2 Inngrepene må være adekvate og forholdsmessige 904

9.3.3	Forbud mot usaklig forskjellsbehandling	905
9.3.4	Krav til rask behandling	905
9.3.5	Opportunitetsprinsippet og politiets adgang til å gi en advarsel	905
9.4	Åstedsundersøkelse. Kriminaltekniske undersøkelser. Gransking. Bruk av sakkyndige	907
9.5	Avhør	910
9.5.1	Mistenktes/siktedes forklaring	910
9.5.1.1	Begrepene «mistenkte» og «siktede»	910
9.5.1.2	Mistenkte/siktede har ikke forklaringsplikt for politiet	911
9.5.1.3	Mistenktes/siktedes forklaring	911
9.5.1.4	Mistenkte/siktede kan ikke straffes for falsk forklaring	911
9.5.2	Vitnebeviset	912
9.5.3	Nærmere om avhør	914
9.5.3.1	Avhør av mistenkte (siktede)	914
9.5.3.2	Avhør av vitne	918
9.5.3.3	Særlig om avhør av anmelder	919
9.5.3.4	Avhør av fornærmede/skadelidte	919
9.5.3.5	Særlig om avhør av fornærmede i sedelighets- og mishandlingssaker	920
9.5.3.6	Om utarbeidelse av avhørsrapporten	920
9.5.3.7	Lyd- og bildeopptak av avhør	922
9.5.3.8	Telefonavhør av vitner	923
9.5.3.9	Utarbeidelse av personaliarapport m.m.	923
9.6	Enkelte etterforskningsmetoder som normalt ikke krever særskilt lovhjemmel	924
9.6.1	Spaning	924
9.6.2	Infiltrasjon	925
9.6.3	Provokasjon	925
9.6.4	Kontrollerte leveranser	926
9.6.5	Undersøkelser i politiets dataregistre	927
9.6.6	Fysiske og biologiske spor (DNA)	927
9.6.7	Elektroniske spor. Trafikkdata. Utleveringspålegg	927
9.6.8	Bruk av personlige kontakter/tystere	928
9.6.9	Ettersøking av person eller gjenstand	929
9.6.10	Rekonstruksjoner	929
9.6.11	Konfrontasjoner	930
9.7	Politimetoder som er lovhemlet. Straffeprosessuelle tvangsmidler	932
9.7.1	Innledning	932
9.7.2	Innbringelse, pågrepelse og varetektsfengsling	932
9.7.2.1	Om innbringelse til avhør	932

9.7.2.2 Pågripelse	933
9.7.2.3 Varetektsfengsling	935
9.7.3 Ransaking	936
9.7.4 Beslag	939
9.7.5 Postbeslag	940
9.7.6 Utleveringspålegg	941
9.7.7 Heftelse og båndlegging av formue	942
9.7.8 Kroppslig undersøkelse	942
9.7.9 Innhenting av biologisk materiale (DNA)	943
9.7.10 Frivillig og påtvunget personundersøkelse og mentalobservasjon	944
9.7.11 Frivillig og tvangsmessig gjennomføring av fotografi og fingeravtrykk .	945
9.7.12 Tvangsmessig blodprøvetaging m.m. ved ruspåvirket kjøring	946
9.7.13 Teknisk sporing	947
9.7.14 Kommunikasjonskontroll	947
9.7.14.1 De materielle vilkårene for kommunikasjonsavlytting	948
9.7.14.2 Bruk av opplysninger fra telefonkontroll som bevis	949
9.7.15 Romavlytting	950
9.7.16 Lydoptak av samtale som tjenestepersonen deltar i	951
9.7.17 Kameraovervåking	951
9.8 Etterforskningsmetoder og legalitetsprinsippet	951
9.8.1 Innledning	951
9.8.2 Sedvanerett og generalfullmakt	952
9.8.3 Rettsstridsreservasjon	952
9.8.4 Nødrett	953
9.8.5 Samtykkets betydning	954
9.9 Betydningen av at bevis er ervervet ulovlig	955
9.10 Etterforskning i utlandet	958
9.11 Produktet av politiets etterforskning	958
9.11.1 Oversikt over bevismidlene	958
9.11.2 Særlig om politirapporter. Bevismiddelbarhet og bevisumiddelbarhet .	959
9.11.3 Rutiner for ordning av straffesaksdokumentene	961
9.12 Rettigheter knyttet til status som mistenkt og siktet. Forsvarers oppgaver	962
9.12.1 Rettigheter knyttet til status som mistenkt og siktet	962
9.12.2 Retten til forsvarer	963
9.12.3 Forsvarers stilling under etterforskningen	963
9.13 Saksgangen ved avsluttet etterforskning. Påtalen	966
9.13.1 Ubetinget og betinget påtale	966
9.13.2 Den påtalemessige vurderingen	967

9.13.2.1	Kravet til bevis	967
9.13.2.2	Oversikt over de aktuelle reaksjoner/avgjørelser	967
9.13.2.3	Polititjenestepersoners kompetanse til å utstede forenklet forelegg	969
9.13.2.4	Klage over påtalevedtak	969

KAPITTEL 10

	Politiet som samarbeids- og bistandsorgan for annen offentlig myndighet	971
10.1	Innledning	971
10.2	Kort om den historiske bakgrunnen for politiets bistands- og samarbeidsrolle	972
10.3	Bistandspliktens rettslige grunnlag	975
10.3.1	Innledning	975
10.3.2	Lovhjemlet bistandsplikt	980
10.3.3	Instruksbestemt bistandsplikt	983
10.3.4	Sedvanemessig bistandsplikt	984
10.4	Nærmere om selve bistanden	985
10.4.1	Kort om bistandsbegrepet	985
10.4.2	Anmodet og uanmodet bistand – selvstendig handleplikt	986
10.5	Bistandens karakter	988
10.5.1	Innledning	988
10.5.2	Initial-/igangsettingsfasen	989
10.5.2.1	Rapporterings- og meldeplikter	989
10.5.2.2	Anmeldelse av straffbare handlinger	990
10.5.3	Saksbehandlingsfasen	991
10.5.3.1	Opplysningsplikt	991
10.5.3.2	Uttalelsesplikt	991
10.5.3.3	Kontroll- og undersøkelsesplikt	992
10.5.4	Iverksettelsesfasen	993
10.5.4.1	Innledende bemerkninger	993
10.5.4.2	Hjemmelen for tvangsgjennomføring av vedtak	994
10.5.4.3	Kort om sivil ulydighet	997
10.6	Politiets behandling av en bistandsanmodning	998
10.6.1	Anmodningens adressat, form og innhold	998
10.6.2	Politiets kontroll med bistandsanmodningen	1000
10.7	Gjennomføringen av politiets bistand	1002
10.8	Samarbeidsplikten	1004

KAPITTEL 11

Generelt om forvaltningsoppgaver som er tillagt politiet	1005
11.1 Innledning	1005
11.2 Hvorfor forvaltningsoppgaver legges til politiet	1007
11.3 Politianalyseutvalgets anbefalinger for hva slags forvaltningsoppgaver politiet bør ha	1009
11.4 Politiet som restorgan. Sanering av politiets forvaltningsoppgaver ..	1011

KAPITTEL 12

Alminnelige regler for behandlingen av forvaltningssaker	1015
12.1 Innledning	1015
12.1.1 Presentasjon av forvaltningsloven. Forvaltningslovens virkeområde ..	1015
12.1.2 Lovens virkeområde for politiet	1017
12.1.3 Forvaltningslovens oppbygning. Begrepene «enkeltvedtak», «forskrift» og «part»	1017
12.2 Om ugildhet	1019
12.2.1 Virkningen av at det foreligger inhabilitetsgrunn	1019
12.2.2 Forvaltningslovens habilitetskrav gjelder alle typer avgjørelser	1019
12.2.3 Hvem reglene gjelder for	1019
12.2.4 Ugildhetsgrunnene ved slektskap mv.	1019
12.2.5 Inhabilitet når det foreligger «andre særegne forhold»	1020
12.2.6 Inhabilitetssmitte til underordnede	1021
12.2.7 Regelbundne avgjørelser o.l.	1021
12.2.8 Avgjørelse av inhabilitetsspørsmål	1021
12.2.9 Stedfortreder	1022
12.2.10 Særlige regler om inhabilitet i straffesaker	1022
12.3 Alminnelige regler om saksbehandlingen i forvaltningen	1022
12.3.1 Forvaltningens veiledningsplikt	1022
12.3.2 Elektronisk kommunikasjon	1024
12.3.3 Vedtak skal treffes uten ugrunnet opphold	1024
12.3.4 En part har rett til å bruke fullmektig	1024
12.3.5 Taushetsplikt etter fvl. §§ 13–13 f	1024
12.3.5.1 Politiets taushetsplikt i forvaltningssaker	1024
12.3.5.2 Presentasjon av fvl. § 13	1025
12.3.5.3 Begrensninger i taushetsplikten når det ikke er behov for beskyttelse	1025
12.3.5.4 Begrensninger av taushetsplikten ut fra private eller offentlige interesser	1027
12.3.5.5 Særlig om taushetsplikt og partsinnsyn	1027

12.4 Saksbehandlingen ved enkeltvedtak	1028
12.4.1 Forhåndsvarsel	1028
12.4.2 Undersøkelsesplikten	1030
12.4.3 Informasjonsplikten	1030
12.4.4 Partens rett til å få gjøre seg kjent med sakens dokumenter	1031
12.4.5 Gjennomføringen av partsoffentlighet	1033
12.4.6 Avslag på anmodning om partsoffentlighet. Klagerett	1033
12.4.7 Konferanserett og nedskrivningsplikt	1033
12.5 Om vedtaket. Begrunnelse og underretning	1033
12.5.1 Krav til begrunnelse	1033
12.5.2 Det gjelder ikke grunngivingsplikt for påbud som gis av politiet for å opprettholde ro og orden	1034
12.5.3 Begrunnelsens innhold	1035
12.5.4 Underretning om vedtaket	1036
12.6 Om klage og omgjøring	1036
12.6.1 Klageretten	1036
12.6.2 Det gjelder ikke klagerett for påbud som treffes av politiet for å opprettholde ro og orden	1037
12.6.3 Straffeprosessloven inneholder særregler om klage over påtalevedtak .	1037
12.6.4 Klagefristen	1037
12.6.5 Underinstansens endringskompetanse	1038
12.6.6 Forberedelse av klagesaken	1038
12.6.7 Klageinstansens kompetanse	1039
12.6.8 Omgjøring uten klage	1039
12.7 Bestemmelser om virkningen av feil, om utsatt iverksetting av vedtak og om ikrafttredelse	1040
12.7.1 Virkningen av feil ved saksbehandlingen	1040
12.7.2 Utsatt iverksettelse av vedtak	1040

KAPITTEL 13

Politiets kontroll med enkelte virksomheter. Handel med brukte ting. Skjenkebevilling, vaktvirksomhet mv. Bevillinger

13.1 Handel med brukte ting	1041
13.2 Politiets oppgaver ved serveringssteder	1042
13.3 Politiet avgir uttalelser etter alkoholloven (ved skjenkebevillinger m.m.)	1043
13.3.1 Innledning	1043
13.3.2 Om reguleringen av alkoholomsetningen	1043
13.3.3 Nærmere om kontrollen med skjenkestedene	1044

13.3.4	Krav til vandel og kvalifikasjoner	1045
13.3.5	Politiets uttalelse	1045
13.4	Politiets kontroll med vaktvirksomhet	1046
13.4.1	Innledning	1046
13.4.2	Lovens saklige virkeområde	1047
13.4.3	Søknaden	1048
13.4.4	Tillatelsens innhold. Vandelskrav og vilkår	1048
13.4.5	Registrering og gebyrer	1049
13.4.6	Kontroll med vaktvirksomhet	1050
13.5	Løshunder, ulovlige hunder og ulovlig hundehold	1050
13.6	Kremering	1050
KAPITTEL 14		
	Våpenkontroll	1051
14.1	Innledning	1051
14.2	Våpenlovens saklige virkeområde	1051
14.3	Om erverv av våpen. Våpenkort og våpenregister	1052
14.3.1	Hovedvilkårene for erverv	1052
14.3.2	Våpenkort og våpenregister	1053
14.3.3	Utstedelse av våpenpass	1054
14.4	Erverv av ammunisjon	1054
14.5	Utlån av skytevåpen	1054
14.6	Oppbevaring av våpen og ammunisjon	1055
14.7	Tilbakekall av våpentillatelse og våpenkort	1056
14.8	Skytebane	1056
14.9	Tillatelse til å drive handel med våpen og ammunisjon	1056
14.10	Tillatelse til å tilvirke våpen	1056
14.11	Transport og forsendelse av våpen og ammunisjon	1057
14.12	Innførsel og utførsel av skytevåpen og ammunisjon	1057
14.13	Politiets kontroll av våpen	1057
14.14	Forbud mot våpen og våpenlignende gjenstander. Straff og inndragning. Våpenamnesti	1059

KAPITTEL 15

Hittegods	1061
15.1 Innledning	1061
15.2 Hva er hittegods	1061
15.3 Innlevering og melding til politiet	1063
15.4 Registrering, undersøkelse etter eier, oppbevaring og utlevering ..	1064
15.5 Salg av hittegods	1064
15.6 Finnerlønn	1064
15.7 Straff	1065

KAPITTEL 16

Politiet som passmyndighet	1067
16.1 Innledning	1067
16.2 Passbegrepet	1068
16.2.1 Ordinært pass	1068
16.2.2 Pass til barn og personer fratatt rettslig handleevne	1068
16.2.3 Nødpass/midlertidig pass	1069
16.2.4 Ekstrapass	1069
16.2.5 Felles pass	1070
16.2.6 Nasjonalt identifikasjonskort	1070
16.3 Passmyndighetene	1071
16.4 Vilkår for pass	1071
16.5 Retten til utreise og innreise og forholdet til menneskerettighetene	1073
16.6 Passhindring	1074
16.7 Innholdet av passformularet. E-pass	1075
16.8 Gyldighetstid	1076
16.9 Passets oppbevaring mv.	1076
16.10 Omgjøring, innlevering og beslag	1077
16.11 Passregister	1077
16.12 Straff	1078

KAPITTEL 17	
Fremmedkontroll og politiets oppgaver i utlendingssaker	1079
17.1 Utlendingsdirektoratet og politiet i utlendingssaker	1079
17.2 Kontroll med inn- og utreise. Meldeplikt	1082
17.2.1 Hovedregler om visumkrav og passkontroll	1082
17.2.1.1 Schengen-avtalen	1083
17.2.2 Nordisk passkontrolloverenskomst	1085
17.2.3 Gjennomføring av grensekontroll	1085
17.2.4 Meldeplikt for utlendinger	1086
17.2.5 Identifikasjonskontroll	1086
17.3 Oppholds- og arbeidstillatelse	1087
17.3.1 Utlendinger som ikke er EØS-borgere	1087
17.3.1.1 Hovedreglene for oppholdstillatelse	1087
17.3.1.2 Særlig om familiegjenforening	1088
17.3.1.3 Permanent oppholdstillatelse	1089
17.3.1.4 Vedtaksmyndighet	1089
17.3.2 Borgere fra EØS-land	1089
17.4 Asyl og søknad om opphold på humanitært grunnlag	1090
17.4.1 Innledning	1090
17.4.2 Materielle vilkår for å oppnå vern mot forfølgelse	1091
17.4.2.1 Presentasjon av utl. § 28	1091
17.4.2.2 Flyktningebegrepet i § 28, 1. ledd pkt. a	1092
17.4.2.3 Beskyttelse etter utl. § 28, 1. ledd pkt. b	1093
17.4.2.4 Nødlidende personer som faller utenfor flyktningebegrepet	1093
17.4.2.5 Utelukkelse fra rett til anerkjennelse som flyktning	1093
17.4.2.6 Absolutt vern mot utsendelse (non refoulement)	1093
17.4.2.7 Tilfeller hvor søknaden nektes realitetsbehandling. Første-asylland-regelen (Dublin-avtalen). Trygt tredjeland	1094
17.4.2.8 Opphold på humanitært grunnlag eller særlig tilknytning til riket	1099
17.4.2.9 Statistikk	1099
17.4.3 Saksbehandlingen ved søknad om asyl	1099
17.4.3.1 Forvaltningsloven og spesielle saksbehandlingsregler	1099
17.4.3.2 Hovedtrekk ved gangen i en asylsak	1100
17.4.3.3 Registrering og asylintervju	1101
17.4.3.4 Saker etter Dublin-forordningen (Dublin-behandling)	1102
17.4.3.5 Særlige prosedyrer med hurtig saksbehandling	1103
17.4.3.6 Identifisering. Bruk av tvangsmidler	1104
17.5 Bortvisning, utvisning og utlevering	1109
17.5.1 Bortvisning	1109

17.5.2 Utvisning	1111
17.5.3 Utlevering	1112
17.6 Søknad om erverv av norsk statsborgerrett	1112
17.7 Straff	1112
KAPITTEL 18	
Politiets registre	1115
18.1 Oversikt over politiets registre	1115
18.2 Behandling av personopplysninger i politiet. Politiregisterloven ..	1118
18.2.1 Historikk. Presentasjon av Politiregisterloven	1118
18.2.2 Noen hovedtrekk ved behandlingen av opplysninger	1122
18.2.2.1 Hensyn	1122
18.2.2.2 Formålsbestemthet	1123
18.2.2.3 Nødvendighet	1123
18.2.2.4 Kvalitet	1124
18.2.2.5 Skjerpet nødvendighetskrav ved særlig sensitive opplysninger	1125
18.2.2.6 Unntak for prinsippene i fire måneder	1125
18.2.2.7 Tilgang (direkte søk)	1126
18.2.2.8 Sporbarhet	1126
18.2.2.9 Særskilt regulering av enkelte registre og PSTs behandling av personopplysninger	1126
18.3 Omtale av de enkelte registrene	1128
18.3.1 Vaktjournal og PolitiOperativt system (PO). Lydlogg. Arrestjournal ..	1128
18.3.2 Straffesaksregisteret (STRASAK) og BL	1129
18.3.2.1 STRASAK	1129
18.3.2.2 BL	1131
18.3.3 Reaksjonsregisteret i SSP 3.0	1132
18.3.4 Personidentitet- og politiopplysningsregisteret i SSP 3.0	1134
18.3.5 Indicia	1135
18.3.6 DNA-registeret. Foto- og fingeravtrykkregisteret	1136
18.3.6.1 DNA-registeret	1136
18.3.6.2 Foto- og fingeravtrykkregisteret	1138
18.3.7 Etterlysningsregisteret (Elys)	1139
18.4 Vandelskontroll. Politiattest, vandelsvurdering og straffattest	1139
KAPITTEL 19	
Den sivile rettspleie på grunnplanet	1143

KAPITTEL 20

Politiets oppgaver i vegtrafikk1147
 20.1 Innledning1147
 20.1.1 Oversikt over politiets oppgaver og grunnlag1147
 20.1.2 Andre sentrale organer som driver med trafikksikkerhetsarbeid.
 Politifunksjoner lagt til andre organ1149
 20.2 Trafikkskilt1150
 20.3 Trafikkdirigering1151
 20.4 Forebygging av trafikkulykker1152
 20.4.1 Omfanget av trafikkulykker1152
 20.4.2 Om Utrykningspolitiet og organisering av trafikktjenesten i
 politidistriktene1152
 20.4.3 Trafikkovervåking og kontroll med førere, føreradferd og
 motorvogner m.m.1154
 20.4.3.1 Innledning1154
 20.4.3.2 Politiets trafiktkontroller1155
 20.4.3.3 Andre sentrale tiltak av forebyggende karakter1158
 20.4.4 Informasjon og holdningsdanning. Kontakt med publikum1162
 20.5 Reaksjonssystemet ved trafikkovertrædelser1162
 20.5.1 Oversikt over reaksjonene1162
 20.5.2 Noen sentrale sider ved strafforfølging1163
 20.5.2.1 Innledning1163
 20.5.2.2 Det gjelder en streng aktsomhetsnorm i trafikken1164
 20.5.2.3 Satsingsområder og prioritering1167
 20.5.2.4 Særlig om dødsulykker og alvorlig personskaðe1167
 20.5.2.5 Om etterforskning og saksbehandling1168
 20.5.3 Straffutmåling ved enkelte trafikkovertrædelser1169
 20.5.3.1 Kjøring i påvirket tilstand, etterfølgende inntak av alkohol
 eller annet berusende eller bedøvende middel. Medvirkning .1169
 20.5.3.2 Fartsovertrædelser1173
 20.5.3.3 Standardsatsene i forenklet forelegg1176
 20.5.4 Om utferdigelse av forenklet forelegg1176
 20.5.5 Enkelte trafikkovertrædelser som medfører gebyr og avgifter1179
 20.5.5.1 Politiet og parkeringsovertrædelser. Parkeringsgebyr1179
 20.5.5.2 Vernegebyr1181
 20.5.5.3 Gebyr for visse andre trafikkovertrædelser1181
 20.5.5.4 Overlastingsgebyr1182
 20.5.6 Førerkortreaksjoner. Tap av førerrett, sperrefrist mv.1183
 20.5.6.1 Innledning1183
 20.5.6.2 Tap av førerrett på grunnlag av ilagt straff i Norge1185

20.5.6.2.1	Presentasjon av tapsforskriften	1185
20.5.6.2.2	Tap av førerett på grunn av fartsoverskridelser	1186
20.5.6.2.3	Tap av førerett på grunnlag av ilagt straff for påvirkning av alkohol eller annet berusende eller bedøvende middel	1187
20.5.6.2.4	Tap av førerett på grunnlag av andre lovovertridelser	1188
20.5.6.2.5	Betydningen av tidligere lovovertridelser	1190
20.5.6.2.6	Særlig om prikkbelastning. Prikkbelastningsforskriften	1190
20.5.6.2.7	Beslag av førerkort	1192
20.5.6.3	Tilbakekall av retten til å føre motorvogn på grunn av helsemessige forhold m.m.	1196
20.5.6.4	Sperrefrist for utstedelse av førerkort	1197
20.5.6.5	Forbud mot kjøring av førerkortfri motorvogn	1198
20.5.6.6	Tap av førerett på grunnlag av ilagt straff i utlandet	1198
20.5.6.7	Tilbakekall av kjøreseddel	1199
20.5.7	Avskilting. Forbud mot bruk av kjøretøy	1199
20.5.8	Fjerning og forvaring av kjøretøy	1199
20.5.9	Tilbakeholdsrett i motorvogn til sikkerhet for betaling av bøter, ilagt gebyr og omkostninger	1200

KAPITTEL 21

	Folkeansamlinger, underholdningsarrangementer, møter, demonstrasjoner mv. Kollektive uroligheter	1201
21.1	Innledning	1201
21.2	Underholdningsarrangementer, folketog, demonstrasjoner mv.	1202
21.2.1	Retten til å avholde arrangementer og demonstrasjoner. Om meldeplikt og om søknadsplikt	1202
21.2.2	Politiets vurdering og behandling av meldinger om demonstrasjoner mv.	1204
21.2.2.1	Demonstrasjoner	1204
21.2.2.2	Andre arrangementer	1210
21.2.2.3	Saksbehandlingen hos politiet	1211
21.2.3	Avvikling og beskyttelse av lovlige demonstrasjoner, møter m.m.	1211
21.2.3.1	Avvikling av demonstrasjoner	1211
21.2.3.2	Avvikling av idrettsstevner, møter mv.	1214
21.2.3.3	Tigging	1216
21.2.3.4	Forstyrrelser	1216
21.3	Politiets oppgaver under ulovlige demonstrasjoner og kollektive uroligheter	1216
21.3.1	Det rettslige grunnlaget for politiets inngripen under en ulovlig demonstrasjon eller en kollektiv urolighet	1216

21.3.1.1	Oversikt	1216
21.3.1.2	Aktuelle strafferettslige regler	1217
21.3.2	Nærmere om hvordan politiet skal løse sine ordens- og sikkerhetsoppgaver	1221
21.3.2.1	Innledning	1221
21.3.2.2	Noen utgangspunkter for bruken av politiets fullmakter for ordens- og sikkerhetstjenesten under en kollektiv urolighet	1221
21.3.2.3	Om ulovlige demonstrasjoner fordi det ikke er sendt melding	1224
21.3.2.4	Om demonstrasjon som er ulovlig fordi dens innhold representerer en straffbar ytring	1225
21.3.2.5	Kollektive uroligheter som forårsaker alvorlige ordensforstyrrelser og andre straffbare handlinger. Opptøyer	1225
21.3.2.6	Særlig om arbeidskonflikter	1229
21.3.2.7	Særlig om husokkupasjoner	1233
21.3.2.8	Særlig om fotballkamper	1234
21.3.3	Strafforfølgingsfunksjonen. Om politiet etterforskning, herunder sikring av bevis, og forfølgning av straffbare forhold ved en kollektiv urolighet	1237
21.3.3.1	Etterforskningstjenesten	1237
21.3.3.2	Påtalefunksjonen	1239
21.3.4	Noen merknader om sivil ulydighet	1240

KAPITTEL 22

Politiet og forholdet til diplomater og utenlandsk militærpersonell i Norge

22.1	Innledning	1243
22.2	Statsrepresentanter, diplomater mv.	1244
22.2.1	De folkerettslige reglene politiet må forholde seg til	1244
22.2.2	Statsrepresentanter og diplomaters særlige rett til politibeskyttelse og -hjelp	1244
22.2.2.1	Innledning	1244
22.2.2.2	Forholdet ved angrep som er foretatt	1245
22.2.2.3	Pågående angrep	1246
22.2.2.4	Forebyggende politiarbeid	1246
22.2.3	Immunitet	1248
22.2.3.1	Utgangspunkter	1248
22.2.3.2	Nærmere om diplomater som lovbryster og ordensforstyrrer	1249
22.2.3.3	Særlig om lovbrudd og ordensforstyrrelser mv. som skaper ønske om politivirksomhet i ambassadeområde, diplomatbolig eller kjøretøy	1255
22.2.3.4	Om immunitet for konsuler	1258
22.2.3.5	Bevis for immunitetsstatus	1259

22.3	Utenlandsk militærpersonell i Norge	1260
22.3.1	Innledning	1260
22.3.2	Den folkerettslige sedvanerett. Utgangspunkter	1260
22.3.2.1	Besøk i Norge av fremmede tropper som ikke omfattes av NATO- statusavtalene	1260
22.3.2.2	Statsskip, militære fartøyer og luftfartøyer	1261
22.3.3	NATO-statusavtalene m.m.	1262
22.3.3.1	En presentasjon av NATO-statusavtalene m.m.	1262
22.3.3.2	Regler om immunitet, rett til å føre politioppsyn og regelen om førsterett til jurisdiksjon	1263
22.3.3.3	Nærmere om når handlingen er begått i tjenesten	1266
22.3.3.4	Behandlingen av saker om lovovertrjedelse begått av utenlandsk NATO-personell i Norge. Unntak for bagatellsaker	1267
22.3.3.5	Overføring av jurisdiksjon	1268

KAPITTEL 23

Privat rettshåndheving. Forholdet mellom politiopp-gaver og privat rettshåndheving. Grenser for vakt-selskapenes virksomhet

23.1	Om privat rettshåndheving og politimonopol	1269
23.2	Rettslig grunnlag for den private rettshåndheving og borgernes handlefrihet ved vern om person og eiendom	1270
23.2.1	Innledning	1270
23.2.2	Nødverge	1270
23.2.3	Lovlig selvtakt	1275
23.2.4	Nødrett	1276
23.2.5	Privates rett til å bruke tvangsmidler (på-gripelse, ransaking, beslag)	1279
23.3	Organiserte former for privat rettshåndheving. Ordensvern	1281
23.3.1	Staten har politimonopol	1281
23.3.2	Ordensvernforbudet i gl. pl. § 28	1281
23.3.3	Ordensvernforbudet i pl. § 26	1285
23.4	Nærmere om vakt-selskapenes virksomhet	1287
23.4.1	Innledning	1287
23.4.2	Vakthold over fast eiendom uten adgang for allmennheten	1291
23.4.3	Internt vakthold i bedrifter	1293
23.4.4	Vakthold over store verdier (pengetransporter m.m.). Vakthold ved fangetransporter	1293
23.4.5	Vakthold i forretninger	1294
23.4.6	Beskyttelse av person (livvakt)	1295
23.4.7	Vakthold over fast eiendom med begrenset adgang for allmennheten	1296
23.4.8	Vakthold ved kommunikasjonsmidler	1296

23.4.9	Særlig om flyplasskontroll	1297
23.4.10	Vakthold over fast eiendom med fri adgang for allmennheten, slik som parker, badeplasser m.m.	1298
23.4.11	Vakthold på kjøpesentre og i gågater	1299
23.4.12	Patruljering over større byområder. Bomiljøvektene	1301
23.4.13	Vakthold ved offentlige arrangementer	1303
23.4.14	Utrykning ved gate- og husbråksituasjoner. Utrykning ved butikkran	1304
23.4.15	TV-overvåking m.m.	1305
23.4.16	Privat etterforskning	1306

KAPITTEL 24

Hindringer av politiets arbeid 1307

24.1 Innledning 1307

24.2 Det generelle vernet om politiets tjenestehandlinger. Vernet mot forulemping 1308

24.2.1	Presentasjon av de alminnelige straffebestemmelsene mot hindring av politiets arbeid og mot forulemping av polititjenesteperson	1308
24.2.2	Vernet gjelder den offentlige tjenestepersonen	1310
24.2.3	Det må foreligge utførelse av tjeneste	1311
24.2.4	Påvirkningen av tjenestehandlingen skjer ved vold eller trusler – strl. § 155	1312
24.2.4.1	Presentasjon av strl. § 155	1312
24.2.4.2	Når foreligger vold i henhold til strl. § 155	1313
24.2.4.3	Når foreligger trusler i henhold til strl. § 155	1318
24.2.4.4	Det er tilstrekkelig at gjerningspersonen ved vold eller trusler «søker» å påvirke tjenestehandlingen	1320
24.2.4.5	Gjerningspersonen må ved vold eller trusler søke å virke tvingende på en tjenestehandling	1321
24.2.4.6	Skyldkravet forsett	1322
24.2.4.7	Vernet gjelder normalt også om en polititjenesteperson med alminnelig politimyndighet overskrider sin kompetanse. Særlig om utøvelse av nødvergerett mot polititjenesteperson fra borgerens side	1323
24.2.4.8	Straffutmålingen	1325
24.2.4.8.1	Straffutmålingen ved vold	1325
24.2.4.8.2	Straffutmålingen ved trusler	1327
24.2.4.9	Påtalen	1327
24.2.5	Hindring av tjenesten som rammes av strl. § 156, 1. ledd	1328
24.2.6	Vernet mot forulemping etter strl. § 156, 2. ledd	1330
24.2.7	Brudd på lydighetsplikten etter pl. § 5	1333
24.2.8	Identifikasjonsnektelse – strl. § 162	1338

KAPITTEL 25

Kontrollen med politiet	1341
25.1 Innledning	1341
25.2 Ekstern kontroll	1343
25.2.1 Innledning	1343
25.2.2 Stortinget	1343
25.2.3 Særskilte faste kontrollorgan	1344
25.2.4 Ad hoc granskingsutvalg mv.	1345
25.2.5 Domstolskontroll med politiarbeid	1346
25.2.6 Påtalemessig kontroll med politiarbeid	1347
25.2.7 Sivilombudsmannen	1347
25.2.8 Media	1351
25.3 Intern kontroll	1354
25.3.1 Innledning	1354
25.3.2 Politidirektoratets ansvar	1354
25.3.3 Arbeidsavtalen og arbeidsgiverens styringsrett	1355
25.3.4 Betydningen av førstelinjeledelse og politiets rapporteringsplikter ..	1357
25.3.5 Politiets rapporteringsplikter. Varsling	1358
25.3.5.1 Politiets rapporteringsplikter	1358
25.3.5.2 Varsling	1361
25.3.6 Arbeidsrettslige og disiplinære sanksjoner	1363
25.3.7 Sentralt og lokalt arresttilsyn	1365
25.4 Anmeldelse av og klage på tjenesteperson	1366
25.4.1 Bakgrunnen for opprettelsen av Spesialenheten og ordningen med klage til politimesteren	1366
25.4.2 Spesialenheten	1369
25.4.2.1 Organiseringen av Spesialenheten	1369
25.4.2.2 Det saklige virkeområdet for Spesialenheten	1371
25.4.2.3 Anmeldelse og beslutning om å iverksette etterforskning	1373
25.4.2.4 Om gjennomføringen av etterforskningen	1374
25.4.2.5 Påtalekompetanse og delegasjon	1375
25.4.2.6 Spesialenhetens behandling av Obiora-saken	1376
25.4.3 Aktuelle lovbrudd under utøvelse av tjeneste – kasuistikk	1377
25.4.4 Klage til politiet	1384
25.4.4.1 Klageinstruksen og utfyllende retningslinjer	1384
25.4.4.2 Anvendelsesområdet for klageordningen	1384
25.4.4.3 Saksbehandlingen	1386
25.4.4.4 Klage	1387
25.4.4.5 Rapportering	1387
25.4.5 Erfaringslæring som forebygging	1387

KAPITTEL 26

Det internasjonale politisamarbeidet	1389
26.1 Innledning	1389
26.2 Nordisk politisamarbeid	1391
26.2.1 Den nordiske politisamarbeidsavtalen	1391
26.2.2 PTN-samarbeidet	1392
26.2.3 Nordisk samarbeid i straffesaker	1393
26.2.4 Annet nordisk samarbeid	1393
26.3 Europeisk politisamarbeid	1394
26.3.1 Europarådet	1394
26.3.2 Den europeiske union – EU	1395
26.3.2.1 Innledning	1395
26.3.2.2 Schengen-samarbeidet	1396
26.3.2.3 EU-konvensjon om gjensidig bistand i straffesaker mv.	1399
26.3.2.4 Europol	1400
26.3.2.5 Eurojust	1401
26.3.2.6 Prüm-samarbeidet	1402
26.3.2.7 Øvrig politisamarbeid i EU	1402
26.3.3 Annet europeisk samarbeid	1403
26.4 Globalt politisamarbeid	1404
26.4.1 Innledning	1404
26.4.2 FN-organisasjoner	1405
26.4.3 Interpol	1406
26.4.3.1 Innledning	1406
26.4.3.2 Interpols folkerettslige status og organisasjon	1407
26.4.3.3 Norges deltagelse i Interpol	1410
26.4.3.4 Kort om samarbeidets formål og innhold	1410
26.5 Om utlevering/overlevering	1412
26.5.1 Utlevering på grunnlag av utleveringsloven av 1975 og internasjonal avtale	1412
26.5.2 Overlevering på grunnlag av arrestordre	1412
Forkortelser	1415
Litteratur	1425
Lovregister	1439
Forskrifter	1489
Domsregister	1503
Stikkord	1513

Introduksjon

1.1 Innledning

1.1.1 Politibegrepet og bokens innhold

Begrepet «politi» har to betydninger. Den ene betegner bestemte offentlige funksjoner og gir det man kan kalle et funksjonelt eller materielt politibegrep. Den andre betegner en bestemt offentlig etat og/eller det personell som er knyttet til den, og gir tilsvarende et organisatorisk eller formelt politibegrep.

a) Det funksjonelle (materielle) politibegrepet

Ordet «politi» er avledet av de greske ordene «polis» (by) og «politeria» (et uttrykk for innbyggernes sikkerhet og velferd).¹ På 1700-tallet var politibegrepet vidtfavnende, og det betegnet nærmest den samlede statsforvaltning innenriks.² Men etter hvert ble betydningen snevret inn.³ F.eks. omtalte Grunnloven § 17 i 1814 saksområdene «Handel, Told, Næringsveie og Politi». Man ser av denne ordlyd at ved grunnlovens tilblivelse er innholdet i politibegrepet begrenset, men begrepets innhold var likevel den gang langt videre enn i dag. Ifølge Castberg⁴ mente man omkring 1814 med «politilovgivning» all lovgiving om statens nærings- og sosialforvaltning.⁵

1 Jf. Nsereko s. 466.

2 Se Aschehoug s. 144 flg.

3 Se nærmere Sjøholm 1964 s. 7 flg.

4 Castberg 1964 II s. 33.

5 Fra de første grunnlovstolkernes side ble det hevdet at Grl. § 17 ved å bruke ordet «politi» nærmest siktet til bestemmelser som etter sin art hadde en provisorisk og ikke en permanent karakter. Herfra er det ikke langt til å betrakte brudd på politilover som noe mindre alvorlig enn andre lover. Når man så etter straffeprosessnyordningen i 1866 også kunne avgjøre en rekke mindre

Men særlig fra midten av 1800-tallet er politiet tillagt de oppgaver som politiet i hovedsak har i dag.⁶ Politivirksomhet er fra da av begrenset til å opprettholde den alminnelige orden og fred og å sikre samfunnet og borgere mot fare, herunder særlig mot straffbare handlinger. Innenfor dette ligger betydningen av det funksjonelle politibegrepet slik det brukes i dag. Etter pl. §§ 1 og 2 er politiet gitt følgende sentrale oppgaver:

- beskytte person, eiendom og fellesgoder og verne om all lovlig virksomhet, opprettholde den offentlige orden og sikkerhet og verne mot alt som truer den alminnelige tryggheten i samfunnet
- forebygge kriminalitet og andre krenkelser av den offentlige orden og sikkerhet
- avdekke og stanse kriminell virksomhet og forfølge straffbare forhold
- yte borgerne hjelp og tjenester i faresituasjoner
- på anmodning yte andre offentlige myndigheter vern og bistand når dette følger av lov eller sedvane
- utføre andre oppgaver som er fastsatt i lov eller som følger av sedvane

Til å ivareta disse oppgavene er politiet utstyrt med en rekke maktmidler. Dette er midler som etter lovverket ellers vil bli beskrevet som vold, tvang, frihetsberøvelse, farevoldelse, husfredskrenkelse osv. Politiet står således i den situasjon at for å utføre sine oppgaver med å sikre borgerne må man utsette de samme borgerne for alvorlige inngrep i form av innbringelse, pågripelse, ransaking, beslag, slag med kølle og påbud av forskjellig art. Men da borgeren ikke skal måtte tåle hva som helst, må det trekkes en grense mellom hvilke midler politiet kan ta i bruk, og borgerens vern mot krenkelser.

vesentlige saker «politirettsvis» og som «politisager» selv om saken gjaldt bestemmelser i kriminalloven, ble det vanskelig å holde klart for seg hva som egentlig var «politiovertredelsens natur». Det er derfor betegnende at Schnitler, da han i 1870 skulle gi en fremstilling av politilovgivingen, uttaler i bokens forord at «under den i Theorien raadende Uklarhed med Hensyn til hvad der indbefattes under Begrepet Politii og Politilovgivning», kunne det ikke unngås å ta adskillig med som ved første øyeblikk synes unaturlig. «Politisaker» fikk etter hvert nærmest den betydning som vi senere la i «forseelsessaker». Jf. Schnitler. Sml. Andenæs s. 8 om sondringen mellom politirett og kriminell urett.

6 Jf. Auglend 2016 s. 27–36. Tilsvarende i svensk rett, se Sjöholm 1964 s. 33 flg. Se for øvrig Morgenstjerne s. 91. Politiet betegner «nærmest den Virksomhed, som er rettet paa at beskytte Samfundet mod Handlinger, som truer den almindelige Sikkerhed og Orden og Borgernes Moral eller Velvære».

Også i dagligtale brukes stadig det funksjonelle politibegrep. Når det fra politietaten klages over at etaten blir tillagt arbeid som ikke er «egentlig politiarbeid», tenkes det nettopp på at politiarbeid er utøvelse av visse bestemte funksjoner, og som gir seg uttrykk i ordbruk som at inngrepet er av politimessig eller polisiær art, eller at det kan gripes inn av politimessige eller polisiære grunner.

Hvis man tar utgangspunkt i et slikt funksjonelt politibegrep, vil politirettens innhold naturlig bli å redegjøre for de regler man har for denne type offentlig virksomhet. Man må i så fall klarlegge også hvilke andre offentlige etater som er tillagt ansvaret for slike funksjoner, og for når og hvorledes hvert enkelt av organene har rett og plikt til å gripe inn. Politietatens virksomhet under en slik synsvinkel vil rett nok utgjøre den største del, men dermed er ikke hele bildet dekket, idet også de enkelte andre organers virksomhet må beskrives.

Man bør her konstatere et par viktige sammenhenger: For det første er det et hensiktsmessighetsspørsmål om Stortinget skulle legge andre oppgaver til politiet enn de som innebærer utøvelse av politimyndighet. Dette er også i stor utstrekning gjort, dog mindre nå enn tidligere. For det andre er det likedan et hensiktsmessighetsspørsmål om lovgiveren vil legge polisiære oppgaver til andre organer enn politiet. Dette har også til en viss grad skjedd.

Forsvaret utøver politimyndighet på sjøterritoriet, f.eks. i forbindelse med Kystvaktens oppgaver på fiskefeltene. Det ble i 1997 vedtatt en lov som tillegger politimyndighet til Kystvakten på en mengde nye områder i forbindelse med etableringen av Det indre kystoppsyn og da slik at Kystvakten nærmest ble et alminnelig sjøpoliti.⁷ Helsemyndighetene utøver en polisiærlignende oppgave for så vidt angår vern mot spredning av smittsomme sykdommer, og Statens vegkontor for så vidt gjelder å sikre sikkerheten i vegtrafikken. Videre utøver tollvesenet på sitt saksfelt flere oppgaver på en måte som til forveksling ligner de oppgaver som politiet utøver.

b) Det organisatoriske (formelle) politibegrepet

Ved siden av det funksjonelle politibegrep kan vi tale om det organisatoriske politibegrep. «Politiet» er da betegnelsen på den organisasjon i forvaltningen som er tillagt polisiære oppgaver, og som normalt er gitt monopol på å anvende fysisk makt i kraft av offentligrettslig kompetanse, internt overfor statens egne borgere.

⁷ Lov 13. juni 1997 nr. 42 om Kystvakten.

Denne betydningen av politibegrepet stammer fra nyere tid og er en frukt av oppbyggingen av en politiorganisasjon på 1700- og 1800-tallet. Når det således eksempelvis i en lov vises til at bestemte forføyninger kan treffes av «politiet», siktes det til denne organisasjonen.

c) Bokens innhold

Fremstillingen i denne boken tar utgangspunkt både i det organisatoriske og det funksjonelle politibegrep, hvoretter «politirett» defineres som læren om politiet som forvaltningsmyndighet og strafforfølgingsmyndighet.

Fremstillingen tar etter dette sikte på å beskrive

- a) rettsreglene som organiserer den norske politietaten,
- b) rettsreglene som regulerer de mål og oppgaver politiet har, polititjenestepersonens rettigheter, plikter og vern, reglene om når og hvordan politiet skal gripe inn, de regler som gjelder kontroll med politiet, samt avtaler og regler om det internasjonale politisamarbeid,
- c) rettsreglene som pålegger politiet bistandsplikt til andre offentlige myndigheter,
- d) politiets oppgaver ved fremmedkontroll, og
- e) rettsreglene som regulerer politiets såkalte rene forvaltningsoppgaver, slik som å opptre som passmyndighet, gi våpentillatelser m.m.

Det er selvsagt ikke mulig å beskrive i detalj alle de situasjoner i det praktiske liv som kan berøre politietaten, eller som en polititjenesteperson kan få tjenstlig befating med. Man må – som man må gjøre det i andre fag – foreta et utvalg av problemstillinger og regelsett som anses prinsipielt viktige. Hva som etter dette skal være med, beror på skjønn.

Politiets to store hovedoppgaver er ordenstjeneste og etterforskingstjeneste (strafforfølgning). Selv om politiets arbeid med etterforskingstjeneste har en viktig plass i politiretten, er dette temaet likevel gitt en summarisk behandling i denne boken, jf. kap. 9. Dette emnet er i seg selv så stort at det krever en egen bok. Flere av de temaene som behandles i boken, er for øvrig mer utførlig behandlet i annen litteratur som det henvises til. Politiet utfører også viktige oppgaver for å øke sikkerheten i vegtrafikken. I boken gis en oversikt over disse oppgavene, jf. kap. 20. Men også på dette området vil det bli henvist til annen mer utførlig litteratur. For så vidt

angår den sivile rettspleien på grunnplanet, som er lagt til politi- og lensmanns-etaten, blir disse gjøremålene ikke behandlet. De «sivile» gjøremålene omtales helt summarisk, jf. kap. 19.

1.1.2 Politiet som forvaltningsmyndighet og strafforfølgingsmyndighet

Det må sondres mellom politiet som forvaltningsmyndighet og politiet som strafforfølgingsmyndighet. Oppgavene følger ulike regelsett, og politiet er underlagt ulike overordnede organer. Mens f.eks. ordenstjenesten reguleres av alminnelige forvaltningsrettslige prinsipper – forvaltningsloven og politiloven – reguleres oppgavene med strafforfølgning av straffeprosessloven. Mens Politidirektoratet er overordnet politiet når dette opptrer som forvaltningsmyndighet, er det påtalemyndigheten (riksadvokat, statsadvokat mfl.) som er overordnet for så vidt gjelder strafforfølgingsoppgavene.

1.1.3 Politirettens plass i rettssystemet

Politiretten inneholder grupper av rettsregler som i det alt vesentlige hører til den offentlige rett. Videre kan det meste av stoffet kalles spesiell forvaltningsrett. Dette betyr at man får god bruk for analyser og synsmåter fra den alminnelige forvaltningsrett. Men alt nå er det viktig å peke på at de alminnelige regler må ses i lys av at man har for seg meget spesielle forvaltningsfunksjoner. De kan være helt atypiske i forhold til det man finner i størsteparten av den offentlige forvaltning, og som derfor den alminnelige forvaltningsrett bygger sine hovedregler på. Meget hurtig beslutningsprosess er eksempelvis ofte typisk for politihandlinger. Slikt gir grunn til å vente at spesialregler i stor utstrekning foreligger. Slike regler er da også gitt i politiloven, politiinstruksen m.m. De tjenestehandlinger politietaten foretar som ledd i strafforfølgning, reguleres av straffeprosessloven, påtaleinstruksen mv. En viktig del av politiretten utgjøres således av straffeprosess.

En del av politiretten vil være spesiell strafferett. Dette gjelder f.eks. fremstillingen av de regler som er gitt med straffesanksjon mot hindring av politiets arbeid, samt de regler med straffesanksjon som gjelder misbruk av makt fra polititjenestepersoners side.

Dertil vil man i faget politirett få bruk for analyser og regler som til vanlig

behandles i fremstillinger av folkeretten. Dette gjelder f.eks. reguleringen av det internasjonale politisamarbeid og politiets adgang til inn gripen overfor diplomater m.m.

1.2 Historisk oversikt⁸

1.2.1 Hovedtrekkene i utviklingen av den norske forvaltningen

I sagatidens Norge var det selvsagte utgangspunkt den frie manns rett til selv å sørge for så vel sin egen sikkerhet som sin egen rett. De felles interesser som forelå, tok man seg av ved bruk av tingsinstitusjonen.

Kongemakten tok seg først og fremst av forsvarsmessige oppgaver, dels også kirkelige, inntil kirken etter hvert selv tok seg av det som vedrørte den. Men relativt tidlig anses kongen å ha ansvaret for landsfredens opprettholdelse (innenlands), samt å sørge for at ting ble holdt, slik at retten til den enkelte også faktisk kunne stadfestes.

På 1300- og 1400-tallet var det i byene gjaldker som foresto de oppgaver som man senere forbinder med politiet. Politivesenet i landdistriktene ble styrt av syselmenn, som var kongelige embetsmenn, og som under seg hadde en lensmann og betjenter (sveiner).

Med kongemaktens sterke fremvekst i senmiddelalderen øker kongens rettigheter vis-à-vis folket. Den kongelige påtale makt trer således etter hvert i forgrunnen, også som en konsekvens av den kongelige rett til å oppebære, helt eller delvis, bøtene som ble idømt.

Men ellers var det ikke særlig behov for offentlige funksjoner på landsbygda, og noe utbygget lokalt forvaltningsapparat hadde man da heller egentlig ikke.

På 1600- og 1700-tallet skjer det store endringer bl.a. i det norske næringslivet. På denne tiden forsterkes ideen om Kongens alminnelige plikt til å sørge for borgernes ve og vel på så å si alle livets områder. Vi fikk kongelige reguleringer for svært mange forhold.

8 Det finnes ingen vitenskapelig fremstilling av den generelle norske politihistorie. Av betydelig verdi er dog den historiske fremstillingen – som går frem til siste århundreskifte – i Innstilling 1914, jf. Politilovkomiteen 1912, kapitlene I–IV s. 1–46. Det kan også vises til Aulie-utvalgets innstilling s. 1–21; Kiil, hvor det gis en oversikt over embetsfunksjonene til hhv. byfogd, magistrat, politimester og amtmann; Tønnesen hefte 1 s. 1–40; og Auglend 2016 s. 301–351. Se også Næshagen.

Det fantes forordninger om plikt til å gå i kirken, så vel som for at det var nødvendig med et privilegium for å sette opp en sag eller drive kjøpmannshandel. Å reise innenlands ble underlagt offentlig kontroll, med utbygging av et passvesen som resultat. De mange reguleringer krevde kontroll/overvåking og håndheving, hvilket igjen gjorde det nødvendig med et utbygget forvaltningsapparat av en annen størrelse og karakter enn før. Vi får den egentlige politistaten.

Kongens personlige ansvar måtte også nødvendigvis føre til en sentralisering av den offentlige makt. Man kan se dette i to relasjoner. For det første blir det ikke plass til andre enn Kongen på toppen. De to store maktfaktorene kirken og adelen blir således etter hvert skjøvet til side (reformasjonen i 1537 og eneveldets innførelse i 1660 er sett som merkeår i disse prosessene).

For det andre blir det lokalt ikke plass til noe selvstyre. De forvaltningsorgan som virker lokalt, blir fullt ut Kongens tjenere; embetsmannen blir den sentrale figur.⁹ Og man får statens hierarkiske mønster, som vi har virkninger av ennå i dag.

Under Kongen står regionale alminnelige sivile overøvrighetspersoner, nemlig (stifts)amtmennene. Tilsvarende står under disse fogden på landet, magistrat/byfogd/politimester i byene. Disse utførte, i prinsippet på Kongens vegne, de offentlige gjøremål. Blant disse gjøremål finner vi også det vi i dag oppfatter som politigjøremål.

På 1800-tallet forsterkes utviklingen av næringslivet, med den følge at samfunnslivet blir mer komplisert. Det fører til ytterligere offentlige reguleringer. Men på den andre siden hersker nå en filosofi som i prinsippet ønsker mest mulig frihet for den enkelte, med krav om avskaffelse av reguleringer som ikke er nødvendige. Mange av reguleringene faller da også bort. Eksempelvis avskaffes den innenrikske passtvang. Næringsfrihet inntre.¹⁰

En naturlig konsekvens av dette er at borgeren mer direkte får innflytelse på de anliggender som nødvendigvis anses å måtte avgjøres i fellesskap, men som dog er av lokal karakter. Man får det kommunale selvstyres begynnelse ved formannskapsloven av 1837. Likeledes, fra 1860-årene, den lokale innflytelse på politivedtektene.

9 Se Kiil, innledning s. 9–13 om embetsmannen.

10 Jf. Tønnesen hefte 1 s. 21.

En annen konsekvens er at man i statens forvaltning fortsatt ut 1800-tallet stort sett kan greie seg med generalister, som utfører ikke en enkeltfunksjon, men et helt sett funksjoner.

På 1900-tallet blir samfunnslivet gradvis mer komplekst. Samferdselens utvikling er et typisk eksempel. Et nett av reguleringsbestemmelser blir nødvendig for at samfunnet skal fungere.

Parallelt ser man konsekvensene av en ny politisk hovedfilosofi. Man får klarere for seg den enkelte borgers ansvar for den andre – bygget på solidaritetsbegrepet – med nødvendig styring gjennom samfunnets forvaltningsapparat som følge. At færre forhold bare har lokale virkninger, fører igjen til sentraliseringstendenser. Og den kompliserte regelsituasjonen fører til en utstrakt spesialisering, med oppdeling i enkeltetater av de forvaltningsorganer som skal administrere alle de nye ordningene.

1.2.2 Sentraladministrasjonen for politiet

Under foreningen med Danmark sorterte det norske justis- og politivesen under vedkommende regjeringskollegium i København, nemlig Det Kgl. Danske Cancelli. I kanselliet ble justis- og politisakene behandlet i 3dje Departement. Ledelsen av politiet lå til statens embetsmenn; i kjøpstedene til byfogdene eller særskilt ansatte politimestre, på landet til fogdene. Disse embetsmennene var underordnet vedkommende stiftsamtmann eller amtmann. Sentraladministrasjonen hadde en sterk stilling, og kanselliet grep stadig inn i administrasjonen av politiet.¹¹

Ved oppbyggingen av den nye sentraladministrasjonen etter løsrivelsen fra Danmark i 1814 ble justis- og politivesenet lagt under hvert sitt departement. Politisakene hørte da til 2. Departement, sammen med bl.a. vei-, brann- og postsakene. Dette utgjorde nærmest et innenriksdepartement. I en kort periode hadde man i 1814 også en embetsmann til «at have Overtilsyn med hele Rigets Politie, som skal bære Navn af General-Politie-Directeur».¹²

Ved foreningen med Sverige ble det opprettet et eget politidepartement (3dje Departement for Politie Faget), som ble overlatt politisakene.

¹¹ Jf. Aulie-utvalgets innstilling s. 11.

¹² Jf. Aulie-utvalgets innstilling s. 11.

I november 1818 ble et felles departement for justis- og politisaker opprettet, Justis- og politidepartementet. Under dette ble det i 1831 opprettet et eget kontor for politisakene, det såkalte Kriminalkontoret. Sakene angående politiembetsverket ble imidlertid lagt til det såkalte Civillkontoret, som ble opprettet samtidig.

I tiden som fulgte, tapte sentraladministrasjonen mye av sin innflytelse i politispørsmål, på grunn av oppfatningen om at polititjenesten i kjøpstedene skulle være et kommunalt anliggende.

Justis- og politidepartementet ble i 1875 delt i to avdelinger, Den almindelige Afdeling og Fengselsafdelingen. Civillkontoret og Kriminalkontoret med politisakene kom inn under Den almindelige Afdeling.

Den departementale politilovkomité av 1912 kom inn på spørsmålet om å opprette en sentral politiledelse utenfor departementet, men dens innstilling av juni 1914, med utkast til lov om politiets ordning mv., henledet også oppmerksomheten på behovet for en særavdeling i Justisdepartementet med en politikyndig ekspedisjonssjef i spissen. Overledelsen og overtilsynet med rikets politivesen skulle, under departementet, legges til denne ekspedisjonssjefen. Komiteen foreslo også at staten skulle overta ansvaret for hele politiforvaltningen. Komiteens forslag ble imidlertid ikke vedtatt av Stortinget, bl.a. av finansielle hensyn.

I en periode fra 1917 til 1921 hadde man i departementet en stilling som inspektør og konsulent i politisaker. Inspektøren skulle ha som oppgave å inspisere politiets virke i sin alminnelighet, gi det instruksjoner, påtale feil og mangler, gi innberetninger til departementet og komme med forslag om endringer og forbedringer.¹³

I 1918 ble det opprettet et eget politikontor i departementet under Den almindelige avdeling. Det nye kontoret overtok fra Kriminalkontoret alle saker vedkommende politivesenet mv. Kriminalkontoret beholdt sakene vedrørende strafferettspleien og behandlingen av rettsanmodninger.

I 1927 ble det vedtatt en lov om politiet, som riktignok opprettholdt den gamle ordningen med fordelingen av politiutgiftene mellom stat og kommuner, og ordningen med at det underordnede politi i det vesentlige skulle være kommunenes sak, men som lovfestet en plikt for kommunene til å ha tilstrekkelig politi til rådighet. Loven ga staten rett til – om nødvendig – å disponere over det underordnede politi utenfor distriktet, mot en godtgjørelse til vedkommende kommune.

13 Jf. Aulie-utvalgets innstilling s. 12.

I årene som fulgte, var man særlig opptatt av den videre statlige overtagelse av hele politiforvaltningen. I 1931 ble det opprettet et særskilt statspolitikorps. Dette var den gang i stor grad et spesialpoliti ved uroligheter, et virkemiddel fra statens side i arbeidskonflikter.

Et såkalt statspolitiutvalg konkluderte i sin innstilling av 1934 med at staten burde overta alt politi i landet og overta og utrede alle lønninger mv. til politiets tjenestepersoner. Etter videre oppfølging av departementet i form av stortingsproposisjon ga Stortinget samme år samtykke til en slik statlig overtagelse som foreslått, og regjeringen ble bedt om å fremlegge de nødvendige forslag til en endelig fastsettelse av politiordningen.

Etter dette utredet Politilovkomiteen spørsmålet om en sentral politiledelse utenfor departementet. Innstillingen fra Politilovkomiteen ble avgitt i 1935, og dannet grunnlaget for politiloven av 13. mars 1936 nr. 3. På grunnlag av innstillingen ble det fremmet en odelstingsproposisjon om politiloven til avløsning av loven av 1927. Fra 1. januar 1937 var alt politi i Norge statslønnet og under statens forvaltning i ethvert henseende. Ordningen med kommunale politiråd i henhold til loven av 1927 falt bort; likeledes ble statspolitiet avviklet. Loven slo fast at Justis- og politidepartementet skulle ha den sentrale ledelse av politiet, mens det primære ansvar for tjenestens utførelse skulle ligge hos den lokale politimester.

Det ble altså ikke opprettet noe politidirektørembete (eller rikspolitisjef) ved innføringen av loven av 1936, men i stedet gikk man fra departementets side inn for å styrke den faglige kompetansen i departementet gjennom innbeordning av politifullmektiger, samt opprettelsen av et politiinspektorat. Under stortingsbehandlingen ble imidlertid dette inspektoratet til «utrykningssjef» for de utrykningsstyrker som også var foreslått i proposisjonen.

Sommeren 1940 beskikket Administrasjonsrådet utrykningssjefen som «Kriminalpolitisjef» for hele landet. Ved nyordningen 25. september 1940 ble stillingen inndratt i forbindelse med opprettelsen av Politidepartementet. Ingen gren av den norske statsforvaltningen ble i en slik grad integrert i det tyske okkupasjonsapparatet som nettopp dette departementet; titler som «politiminister» og «politigeneral» vil alltid føre tankene tilbake til en tid da politiet selv utførte handlinger som etter norsk lov er alvorlige forbrytelser.

Den 26. februar 1943 utstedte den norske regjeringen i London en såkalt provisorisk anordning om midlertidig tillegg til lov om politiet av 13. mars 1936. Anordningen gikk ut på at «så lenge Norge er i krig og så lang tid som Kongen deretter

bestemmer, skal ledelsen av rikets politi ligge hos en rikspolitisjef som hører direkte under Justisdepartementet».

Den 3. juni 1945 ble det vedtatt en ny arbeidsfordeling mellom rikspolitisjefens kontor og departementet. Justisdepartementet skulle «behandle alle ordinære politisaker, mens rikspolitisjefen skulle ha den faglige ledelse av politiet og behandlingen av de ekstraordinære politisaker samt oppryddingen i politietaten».

Man sto imidlertid raskt overfor avgjørelsen om rikspolitisjefembetet skulle videreføres eller ikke. Organisasjonene i politietaten gikk inn for å føre embetet videre. Også departementet ønsket i utgangspunktet å opprettholde ordningen også etter krigen, men justiskomiteen gikk imot, og rikspolitisjefembetet ble nedlagt 1. januar 1947. Stortingsflertallet ga klart uttrykk for at man ønsket en sterk demokratisk kontroll av politiet, og mente at dette bare kunne oppnås ved å legge den sentrale politiledelsen til Justisdepartementet. Denne oppfatningen hadde sin bakgrunn i to forhold. Dels var den en reaksjon på politiets rolle under krigen, og dels var den en reaksjon fra arbeiderbevegelsen, jf. Budsjettinnst. S. nr. 337 (1946).

Senere ble det i etterkrigstiden flere ganger reist spørsmål om man ikke i Norge burde opprette et eget politidirektorat.

Av utredninger av betydning om dette kan nevnes den rapport Rasjonaliseringsdirektoratet la frem i 1964 om den sentrale politiorganisasjon mv. Her ble det gjort gjeldende at Justisdepartementets politiavdeling i sin daværende form ikke var egnet til å løse de mangeartede arbeidsoppgavene som den var stilt overfor, og man konkluderte med at den sentrale politiledelsen burde organiseres som et frittstående direktorat.

I 1966 ble Aulie-utvalget oppnevnt, med daværende riksadvokat Andreas Aulie som formann. Aulie-utvalget la frem sin innstilling i 1970,¹⁴ hvor det ble foreslått at man skulle legge politiets sentrale ledelse til et frittstående direktorat under ledelse av en rikspolitisjef, som administrativt skulle underlegges Justis- og politidepartementet.

14 Innstilling om den sentrale politiorganisasjon, avgitt 20. november 1970. Også trykt som vedlegg til Ot.prp. nr. 60 (1972–1973). I 1970 forelå også innstillingen fra det såkalte Modalsli-utvalget om den sentrale forvaltningsorganisasjonen. Dette utvalget pekte bl.a. på det uheldige i de såkalte blandingsdirektorater, som opptrer både i statsrådets og i eget navn. Utvalget mente at det var viktig å gjøre sentraladministrasjonen funksjonsdyktig og effektiv gjennom en hensiktsmessig arbeidsfordeling mellom departementer og direktorater. Det burde være en oppgave for direktorater utenfor departementene å sette vedtatt politikk ut i livet.

Den daværende regjering sluttet seg til Aulie-utvalgets forslag med visse endringer, og lovproposisjon ble sendt til Odelstinget i april 1973. Forslagene ble imidlertid ikke behandlet i Stortinget da, idet regjeringen besluttet ikke å ville følge forslaget om direktoratsordning, men fikk i stedet nedsatt et utvalg til å vurdere alternativer til direktoratmodellen (den såkalte Ekanger-gruppen – 1974). Det ble konkludert med at politiets sentrale ledelse heller skulle organiseres innen departementet.

Hovedbegrunnelsen for at den politiske ledelsen valgte departementsmodellen som organisasjonsform, var politiets særstilling i kraft av sin rolle som samfunnets fysiske maktapparat. Dette tilsa at politiets ledelse burde stå under direkte ledelse av den utøvende politiske makt. Men det er også lagt vekt på at fraværet av et sentralt mellomledd antas å bidra til å sikre maksimal delegasjon til lokalt nivå og dermed styrke desentralisering av politiet, og dermed god kontakt med lokalmiljøet.¹⁵

I Stortinget var det delte oppfatninger, men justiskomiteens flertall gikk inn for departementsmodellen.

For å imøtekomme behovet for økt sentrallidelse av politietaten foretok Justisdepartementet i 1976 derimot en omfattende reorganisering, jf. St.prp.nr. 108 (1974–1975), Innst.S.nr. 331 (1974–1975) og NOU 1981: 35 s. 33. Politiets sentrale ledelse i departementet ble den gang styrket ved at det ble opprettet en ny politiavdeling (Politiavdeling II), og det ble etablert en inspeksjonstjeneste vis-à-vis den ytre etat.

I 1991 avga det såkalte Embetsmannsutvalget sin rapport, som enstemmig foreslo å opprette et organ (direktorat) under navnet Politiets sentrale forvaltning (PSF). De politifaglige organene på sentralt nivå skulle opprettholdes som egne enheter og fortsatt gi operativ bistand til det lokale nivået. Under høringsrunden fikk gruppens forslag bred tilslutning, men regjeringen valgte ikke å fremme forslaget for Stortinget, etter en vurdering av de politiske muligheter for å få gjennomslag for PSF-modellen.

Våren 1993 la regjeringen frem Ot.prp. nr. 83 (1992–1993) med forslag til ny politilov, som heller ikke fulgte opp spørsmålet om organisering av den sentrale politiledelsen i lovteksten. Proposisjonen ble trukket tilbake i 1993 i forbindelse med en videre utredning av streikerett for politiet, og en revidert lovproposisjon

15 Jf. St.meld. nr. 23 (1991–1992) og Ot.prp. nr. 22 (1994–1995) s. 26.

ble lagt frem i desember 1994 – for øvrig uten endringer når det gjaldt politiets sentrale ledelse.

I februar 1998 oppnevnte regjeringen et utvalg (Politidistriktsutvalget) under ledelse av departementsråd Anne Kari Lande Hasle og med bred representasjon fra politiets organisasjoner. Utvalget fikk i oppdrag å legge frem forslag om organisatoriske endringer i politi- og lensmannsetaten. Utvalgets rapport, NOU 1999: 10 En bedre organisert politi- og lensmannsetat, ble fremlagt 4. mars 1999. I tillegg til forslag om nye distriktsinndelinger og lokal organisering fremmet utvalget forslag om opprettelse av et politidirektorat. I Ot.prp. nr. 7 (1999–2000) la regjeringen frem forslaget for Stortinget med nødvendige lovendringer, hvoretter det ble vedtatt. Politidirektoratet ble opprettet fra 1. januar 2001, se pkt. 3.2.2.2.

1.2.3 Politiordningen lokalt. Regionale og sentrale politiorganer

1.2.3.1 Lokale organer. Bypoliti og lensmann

a) 1700–1897

Det var i de største byene at de første politimesterembetene ble opprettet. Dette skjedde på 1700-tallet.¹⁶

Som nevnt ovenfor var politiet inntil 1936 i det vesentlige et kommunalt anliggende. Lenge før den tid var politiet i kjøpstedene i det 18. århundre organisert ved den alminnelige politiforordning av 1701. Ved denne forordningen ble politiet utskilt fra det kommunale styre som en egen institusjon. Utenom Christiania, Bergen, Trondheim og Christiansand ble politiet i kjøpstedene ledet av byfogdene. De ansatte politibetjenter var på denne tiden i det vesentlige etterforskere og utgjorde kriminalpolitiet. De ordenspolitemessige oppgaver ble etter hvert tillagt vekterne, som opprinnelig i første rekke bare var brannvakter om nettene.

Christiania var den første byen i landet som i 1858 avskaffet vekterordningen og opprettet et egentlig konstabelkorps. Senere ble vekterinstitusjonen nedlagt også andre steder, og man fikk i byene blandede brann- og politikorps, senere rene politikorps.

Straffeprosessloven av 1887 førte til en styrking av politiets kriminaltjeneste i sin alminnelighet. Amtmannen hadde tidligere hatt befatning med straffesaker, men

¹⁶ Jf. PolitiLovkomiteen 1912 s. 4.

den nye straffeprosessloven la ansvaret til særskilte embetsmenn, nemlig riksadvokaten og statsadvokatene, som sammen med politiembetsmennene og lensmennene skulle danne den offentlige påtalemyndighet. Etter at straffeprosessloven av 1887 hadde stilt fogdene, i deres egenskap av politi- og påtalemyndighet, under riksadvokatens og statsadvokatens tilsyn, viste det seg snart nødvendig å få utskilt fogdenes politi- og påtalesfunksjoner fra deres øvrige gjøremål.

Loven av 21. juli 1894 nr. 5 om delvis omordning av det sivile embetsverket utgjør en milepæl. Loven innebar at fogdembetet ble avskaffet. De forretninger som hadde vært tillagt fogdene, ble fordelt og overført til politimestre, sorenskriverer, amtskasserere og lensmenn. Landpolitimesterembetene ble etablert. Politimestrene overtok således nå mange av fogdens oppgaver, og som fogdens direkte arvtager ble politimestrene underlagt amtmennene (fylkesmennene). I denne forbindelse ble en rekke nye politimesterembeter opprettet. Den ferdige organisasjonsplan forelå i 1897 og ble formelt besluttet iverksatt ved kgl.res. 6. november samme år.¹⁷

Organisasjonsmessig må man si at det norske politi gjennomgikk en omveltning i 1897 og de følgende år. Derfor er det forklarlig at man i politidistriktene gjerne regner sin tilblivelse fra 1894 eller det år endringene fra 1897 ble iverksatt i det enkelte distrikt.¹⁸ Politifunksjonene ble dog ikke endret. Et prinsipielt interessant forhold er at det ikke ble utarbeidet noen politiinstruks for de nye politimestrene og deres umiddelbart underlagte. En instruks kom først i 1920. Den sedvanebestemte oppfatning av funksjoner og midler ble således ansett som tilstrekkelig rettsgrunnlag.

b) 1905–1995

Ved straffelovens ikrafttredelseslov 22. mai 1902 § 2 ble de tidligere politiforordninger og spesiallover om politiets ordning opphevet fra og med 1. januar 1905. Fra denne dato hadde man nesten ingen bestemmelser om politiordningen, hvilket innebar at den kom til å hvile på administrativ praksis.

I 1912 nedsatte Justisdepartementet en komité med hovedoppgave å lage utkast til en lov om politivesenets ordning. Politilovkomiteen skulle også vurdere finansieringen av politiet. Innstillingen forelå i 1914.

¹⁷ Se Norsk Lovtidend 1897 2. avd. s. 521 flg.

¹⁸ Jf. Tønnesen hefte 1 s. 39 og St.prp. nr. 40 (1897) angående plan for en delvis omordning av det civile embetsverk mv. på grunnlag av lov 21de juli 1894.

Det hørte ikke under Politilovkomiteen av 1912 sitt mandat å ta opp hvilke oppgaver politiet skulle ha, selve tjenesteordningen, politiets mål og de midler som politiet skulle kunne ta i bruk. Disse temaene ble likevel berørt. Komiteen foreslo i den forbindelse at det ble laget en alminnelig «politiinstruksjon» for hele landet. Dette forslaget ble straks tatt opp. Allerede i 1915 nedsatte Justisdepartementet en politiinstruksjonskomité, som året etter la frem sin innstilling. I 1920 ble en alminnelig instruks for rikets polititjenestemenn fastsatt ved kgl.res. Denne politiinstruksjonen er endret flere ganger, inntil den ble avløst av ny politiinstruks av 1990 (i kraft 1. januar 1992).

Politilovkomiteens innstilling av 1914 dannet grunnlag for et lovforslag fra regjeringen i 1920 om at staten skulle overta hele politiforvaltningen. Lovforslaget gikk ikke gjennom i Stortinget på grunn av uenighet om utgiftsfordelingen mellom stat og kommune. Departementet fremmet deretter et nytt forslag til politilov, hvor man opprettholdt den tidligere utgiftsfordelingen. Vi fikk politiloven av 10. juni 1927.

I samsvar med det tradisjonelle norske synet på politivesenets oppgaver og organisering bygget tidligere politilovgivning – også politiloven av 1927 – på en ansvars- og funksjonsfordeling innen den alminnelige politiforvaltningen. Den økonomiske siden, altså politiutgiftene, skulle i prinsippet være et kommunalt anliggende. Den tjenestemessige og operative ledelsen av politivirksomheten tillå imidlertid staten.

Denne kompetansedelingen må ses i en forvaltningshistorisk sammenheng. Fra midten av forrige århundre var reguleringssamfunnet i full fremvekst, med bl.a. etablering av kommunalt selvstyre, en kraftig utbygging av næringslivet og et korresponderende behov for offentlige regulerings- og kontrollbestemmelser. Dette førte til at politiet, i tillegg til sine egentlige øvrighetsoppgaver som statsmaktens representant, ble pålagt ansvaret for en rekke lokale gjøremål som vi i dag definerer som klart kommunale, f.eks. ledelsen av brannvesenet, bygningsvesenet, havnevesenet og sunnhetsvesenet. Disse oppgavene ble imidlertid utført som en integrert del av det alminnelige ordensvernet, fortrinnsvis gjennom vekterinstitusjonen. Av den grunn fant man det heller ikke urimelig at kommunene dekket det vesentligste av utgiftene til ordenshåndhevingen.

Ledelsen av de kommunalt lønnete politikorpene ble derimot definert som en øvrighetsoppgave, et statlig ansvar.

Ordningen i politiloven av 1927 ble likevel ikke stående lenge. I 1933 ble det

opprettet et utvalg, Statspolitiutvalget, som i en innstilling av 1934 konkluderte med at staten burde overta alt politi i landet. Ved lov 13. mars 1936 nr. 3 ble politiet omorganisert, og det ble nå i sin helhet gjort statlig, både budsjettmessig og tjenestemessig. Man hadde derved et rikspoliti, samtidig som riket ble delt inn i større politidistrikter.

Når det gjaldt innholdsmessig profil, var imidlertid politiloven av 1936 intet brudd med den tidligere tradisjon. Således omhandler også den i all hovedsak tema av organisatorisk, administrativ og personalforvaltningsmessig karakter. Se for øvrig nedenfor under pkt. 1.4.2.1.

Loven er blitt endret flere ganger siden vedtagelsen, men uten at dette har rippet ved dens status som organisatorisk og administrativ rammelov. Lovendringen av 17. desember 1976 er den viktigste og mest omfattende. Ved denne anledningen ble det bl.a. åpnet adgang for Kongen til å etablere en alminnelig landsdelsordning og gi alminnelige bestemmelser om politiets og lensmannsetatens organisasjon. Det ble også foretatt endringer i tjenestepliktens geografiske rammer og i reglene om politimyndighet. Dernest ble lovens tjenesterettslige bestemmelser gjort gjeldende for lensmannsbetjenter som utfører polititjeneste. Likeså for lensmennene, men da begrenset til de sentrale politimessige reglene.

I 1976 ble det oppnevnt et utvalg (Politirolleutvalget) for å utrede politiets rolle i samfunnet. Utvalget var i virksomhet frem til 1987 og avga to delutredninger som har fått stor betydning for utviklingen av politiet de senere år.

Ved lov om politiet av 4. august 1995 nr. 53 ble det gitt en ny politilov, som omfatter både politi- og lensmannsetaten. I tillegg til organisasjonsmessige og administrative bestemmelser inneholder den nye politiloven også materielle regler for politiets oppgaver.

c) Lensmannen

Lensmannsetaten har helt frem til 1994 vært organisatorisk skilt fra politiet, hvilket delvis har sammenheng med de gamle skillelinjer mellom kjøpsteder, ladesteder og landdistrikter. Dette er til dels fortsatt ordningen formelt sett, idet politiet har den direkte polititjenesten i de fleste byer, mens lensmennene regelmessig utfører polititjenesten på landet under politimesteren i angjeldende politidistrikt, som har den overordnede ledelse. Endringer i den kommunale inndelingen samt endringer i bosettingsmønstret har imidlertid ført til stadig økende behov for revisjon av distriktsinndelingene. Videre har man til dels også slitt med en uensartet organi-

sering av politi- og lensmannsdistriktene. Eksempelvis har man hatt såkalte politiøyer, dvs. små politistasjoner bemannet med polititjenestepersoner som rapporterte direkte til politimesteren, selv om de fysisk var plassert i lensmannsdistrikter. Det såkalte Politioyutvalget avga i 1964 sin innstilling om dette problemet. Hovedkonklusjonen var at politiøyene burde avskaffes, slik at man innen hver kommune fikk en enhetlig politiordning – enten politi eller lensmann. Politioyene er i og for seg avskaffet i dag, men vi har like fullt kommuner hvor en politistasjon utfører én del av den primære polititjenesten og et lensmannskontor en annen del. Antallet lensmannsdistrikter har variert, men det er siden 1946 redusert fra 473 til ca. 300.

Lensmannsordningen har lange tradisjoner i Norge. Man vet ikke helt sikkert hvordan ordningen oppsto, men den er nevnt allerede på 1200-tallet.¹⁹ Politivese-net i landdistriktene ble styrt av sysselmennene, som under seg hadde lensmenn. I dansketiden ble sysselmennene skiftet ut med lensherrer, og man kalte lensmennene for «bondelensmenn» for å skille dem mer ut fra lensherrene og for å vise at de kom fra bondestanden. Etter at eneveldet ble innført i 1660, ble bl.a. lensherrene byttet ut med fastlønnede amtmenn, som under seg hadde fogder (og i byene magistrater/byfogder/politimestre). Lensmennene ble sterkere knyttet til kongemakten og fikk utvidede gjøremål, herunder en rekke sivile gjøremål i tillegg til det å være underordnet politi på landet. Det dreiet seg særlig om innfordrings spørsmål. De viktigste oppgavene var skatteinnkreving og politi- og namsgjøremål.

Lønningsmåten var fra gammelt av part, tiende eller avgifter i forbindelse med utførte gjøremål. Fra 1850-årene fikk lensmennene årlig lønnstilskudd fra staten, og fra et beskjedent tilskudd til å begynne med økte dette frem til fastlønnsordningen som trådte i kraft 1. januar 1974. Frem til 1973 var lensmennene således avlønnet dels med fast lønn, dels med sportler og dels gjennom de uvisse inntektene som lensmennes private virksomhet kastet av seg. Ved innføringen av fastlønnsordningen for lensmennene ble sportelinntektene og adgangen til å ha bierverv sterkt beskåret. Lensmannsbetjentene har siden 1944 vært statslønnede.

Etter politiloven av 1936 skulle lensmannen ha ledelsen av polititjenesten i landdistriktene og ladestedene hvis ikke departementet bestemte noe annet. Et utvalg (Lensmannsutvalget) gjennomgikk lensmannsetatens organisering og oppgaver og avga sin rapport ved NOU 1991: 29. Utvalget foreslo bl.a. en enhetlig styring av

19 Jf. Politilovkomiteen 1912 s. 24–25 og NOU 1991: 29 s. 23.

politi- og lensmannsetaten ved at politimestrene fikk det administrative ansvar også for lensmannsetaten, hvilket ble innført i 1994.

d) Organiseringen av politidistriktene de siste tiår

I de siste tiårene har det skjedd en omfattende omorganisering i politiets ytre etat. På 1990-tallet ble det fastsatt en ny rammemodell for organisasjonsstrukturen i politidistriktene med hhv. ett politimesternivå med fellesfunksjoner og ett driftsnivå med det operative ansvar.²⁰ Etter Politireform 2000 ble det foretatt en strukturendring ved at 54 politidistrikter ble omstrukturert til 27 med virkning fra 1. januar 2002, og ved nærpoltireformen av 2015 ble antall politidistrikter redusert til 12 med virkning fra 1. januar 2016. Se pkt. 3.2.3.

1.2.3.2 Regionale organer

Når det gjelder regionale ordninger innenfor politiet, har man på enkelte felter hatt dette gjennom lang tid. Den statlige oppbygningen med stiftsamtmenn var en regional ordning, som senere ble videreført ved fylkesmennene.

Fylkesmannen har fra gammel tid vært politimestrenes overordnede mht. administrative forretninger, jf. Rescript av 8de december 1769, som sier uttrykkelig at politimesteren «i tvivlsomme Sager skulde vende sig til Stiftsamtmenden og udbede sig hans Instruktion, hvilket han da med vedbørlig Ærbødighed og Hørig-
hed havde at efterleve». Se også Ot.prp. nr. 59 (1920) s. 37.

Den første alvorlige svekkelsen av amtmannens stilling som regionspolitisjef kom ved opprettelsen av statsadvokatembetet i 1887. Med dette ble en av de viktigste politifunksjonene fratatt amtmannen. Men andre forhold kom også til, ikke minst at det ble for tungvint å bruke amtmannen som mellomledd i den stadig økende korrespondansen mellom departementet og politimestrene.

Utover på 1900-tallet ble det opprettet flere regionale ordninger, f.eks. landsdelspolitimestre og ved organisering av enkelte tjenester. Behovet for regionale organer avtok imidlertid sterkt ved etableringen av Politidirektoratet og ved omorganisering fra 54 til 27 politidistrikter (2002) og senere til kun 12 politidistrikter (2016).

²⁰ Jf. nærmere Auglend 2012 s. 31–32.

1.2.3.3 *Politiets sentrale særorganer*

De sentrale særorganene kjennetegnes ved at de er satt til å løse politioppgaver av en landsomfattende, koordinerende karakter som ikke egner seg for å løses lokalt. Disse oppgavene var også av en slik art – faglig sett og dels operativt – at det ville vært både uhensiktsmessig og galt å utføre oppgavene i departementet.

De fleste særorganer har vokst frem i dette århundret, og enkelte har startet som spesialavdelinger innenfor Oslo politikammer for på et senere tidspunkt å ha blitt løsrevet og bygget opp som landsomfattende organer. Dette gjelder f.eks. Kriminalpolitisen, som sprang ut av det såkalte Signalementskontoret, opprettet ved Christiania politikammer i 1906. Kontoret arbeidet med identifisering av forbrytere på grunnlag av fingeravtrykk og signalement, og overtok utgivelsen av Polititidende (fortegnelse over etterlyste personer mv.). Etter å ha utviklet seg til en sentral institusjon hvor hele landets politi kunne få teknisk bistand i mer innviklede saker, ble sentralen skilt ut fra Oslo politikammer med virkning fra 1. februar 1959.

I tillegg til arbeidet med teknisk bistand generelt og føring av sentrale kriminalregistre, har det senere også blitt utviklet en sentralisert assistanseordning ved etterforskning i spesielle saker etter nærmere bestemmelser gitt av riksadvokaten. Det ble også utviklet en bistandsgruppe for økonomisk etterforskning, som ble nedlagt ved opprettelsen av det såkalte ØKOKRIM i 1989.

Den første forløperen til Politiskolen var en egen konstabelskole for politiet i Kristiania, opprettet i 1899. Denne holdt tremåneders kurs for nytilsatte tjenestemenn.

I 1919 ble så Statens Politiskole opprettet etter forslag fra Justisdepartementet i budsjettproposisjonen. Skolens navn ble endret til Politiskolen i 1931, og de opprinnelige konstabelkursene ble utviklet. Fra 1937 fikk man også et styre for Politiskolen. Etter andre verdenskrig var det nødvendig med en omorganisering av Politiskolen. Ved siden av organiseringen av skolen arbeidet man også med spørsmålet om en enhetlig aspirantordning for politiet.

Det såkalte Politiutvalget, oppnevnt i 1950, foreslo i sin innstilling en aspirantordning, som ble gjennomført ved kronprinsregentens resolusjon 29. juni 1956.

I 1970-årene fikk man et nytt offentlig utvalg til å se på politiutdanningen. Utvalget fremla sin utredning i 1979, og den ble fulgt opp av en stortingsmelding om politiets utdanning og rekruttering (St.meld. nr. 91 (1983–1984)). Etter den

videre politiske behandling av stortingsmeldingen ble de viktigste prinsippene her fulgt opp, prinsipper som også ble lagt til grunn for tankene om en politihøgskole. Utviklingen og etableringen av Politihøgskolen tok til på begynnelsen av 1990-tallet.

Også PST startet som en egen overvåkingstjeneste under politimesteren i Oslo i 1937. Ved omorganisering i 1952 ble det bestemt at overvåkingstjenesten skulle ledes av politimesteren i Oslo gjennom en overvåkingssentral. I 1959 fikk sjefen for Overvåkningssentralen tittel av overvåkingssjef, og ble samtidig stilt uavhengig av politimesteren i Oslo og direkte underlagt overordnet påtalemyndighet og departement. I 2001 endres navnet på organet til Politiets sikkerhetstjeneste (PST).

Utrykningspolitiet har sitt utspring i det «statspoliti» som ble etablert fra og med 1932 for å avhjelpe de ulemper den kommunale politiordningen før 1937 medførte, og det statlige behovet for å kunne disponere politistyrker ut over distrikts-grensene. Ved innføringen av den nye politiloven i 1937 ble «Statspoliti» omdannet til «utrykningspoliti», sammensatt av tjenestepersoner fra bestemte distrikters ordinære politi til å kunne utføre ekstraordinær tjeneste. Utrykningspolitiet ble stilt under en selvstendig sjef, som sorterte direkte under Justisdepartementet.

I 1947 ble Utrykningspolitiet reorganisert. Det ble den gang lagt vekt på at Utrykningspolitiet skulle utgjøre en særskilt etterforskningsavdeling. UP drev allerede fra starten med trafikkontroll, men frem til 1958 var denne virksomheten av nokså tilfeldig karakter. I 1958 ga Justisdepartementet ordre om at UP skulle igangsette systematisk trafikkontroll i samarbeid med de lokale kamrene. Siden 1960 har UP så å si utelukkende vært benyttet i trafikkjentesten.

Politiintendanturen (PINT) ble opprettet i oktober 1940 for å forsyne politiet med ensartede uniformer og utstyr til rimelige priser. Politiintendanturen ble nedlagt i 1989, samtidig med at Politiets materielltjeneste (PMT) ble etablert og satt i drift på Gran. Fra 2004 ble Politiets materielltjeneste slått sammen med Politiets datatjeneste til Politiets data- og materielltjeneste. I 2013 ble PDMT avviklet som særorgan, og funksjonene ble overtatt av Politiets fellestjenester og Politiets IKT-tjenester.

Se nærmere under pkt. 3.2.4 om politiets særorganer i dag.

1.3 Litteratur

Rettsdogmatiske fremstillinger konsentrerte seg tidligere mest om politimetoder og politiets oppgaver ved strafforfølgning. Frem til 1990-årene forelå det lite norsk politirettslitteratur om ordenstjenesten og ingen samlet, systematisk fremstilling av politiets samlede oppgaver. Professor Sverre Tønnesen begynte på et slikt arbeid i 1977. Han utarbeidet (sammen med enkelte andre forfattere) flere kompendier (Xerox-trykk) om politirettslige emner (her forkortet til «Tønnesen hefte 1–4»). Ved Politihøgskolen var det utarbeidet kompendier innen flere politirettslige tema (ordenstjeneste, redningstjeneste, etterforsknings- og rapporteringslære, vegtrafikkrett m.m.). Etter at førsteutgaven av denne boken kom ut i 1998, har det blitt publisert flere arbeider som også dekker ordensretten, bl.a. Morten Nilstad og John Reidar Nilsen, *Publikumsrettet politiarbeid – generell del*, Oslo 2004; Tor-Geir Myhrer, *Som siste utvei. Rettslige rammer for politiets bruk av skytevåpen*, Oslo 2005; Tor-Geir Myhrer, *Bastet og bundet. Rettslige rammer for bruk av håndjern*, Oslo 2012; Bjarne Kvam, *Politiets persondatarett*, Bergen 2014; Steinar Fredriksen og Kai Spurkland, *Ordensjuss*, Oslo 2014; Steinar Fredriksen, *Ro, orden og frihet*, Oslo 2015; og Ragnar L. Auglend, *Handleplikt, kommandomyndighet og lydighetsplikt i operativt politiarbeid*, Bergen 2016. Det vises for øvrig til bokens litteraturliste.

1.4 Oversikt over rettsgrunnlaget for politiets organisasjon og virksomhet

1.4.1 Innledning

Tradisjonelt har rettsgrunnlaget for politiets organisasjon og virksomhet, spesielt reguleringen av myndighetsutøvelsen, vært fragmentert og lite oversiktlig, med stor spennvidde i både saklig innhold og formell trinnhøyde. Tidligere omfattet således skalaen alt fra Grunnloven og annen lovgiving i den ene enden til kommunale vedtekter, interne instruksjoner og rundskriv i den andre. Hertil kom også regler av sedvanerettslig karakter. Dette førte til at sentrale deler av rettsområdet ble både uklart og vanskelig tilgjengelig. Politiloven av 1995 endret og forenklet dette bildet vesentlig.

Til tross for denne forenklingen er det fortsatt tale om et betydelig antall bestemmelser, som er spredt på forskjellige lover, og som er fordelt på ulike nivåer i regel-

hierarkiet. I dette kapitlet presenteres de viktigste reglene. Fremstillingen begrenses imidlertid til en summarisk gjengivelse av hovedinnhold og hjemmelsgrunnlag, eventuelt også en kort historikk der det er naturlig. De enkelte delene av rettsgrunnlaget behandles mer inngående senere i boken.

Uttrykket *rettsgrunnlag* brukes her i vid betydning. I tillegg til alle *formaliserte* regler og prinsipper som har rettslig relevans når det skal tas stilling til politirettslige spørsmål, omfattes også normer av *sedvanerettslig* karakter.²¹ Den saklige rammen blir dermed meget vid.²²

For det første omfattes *materielle* bestemmelser, som igjen kan deles i tre hovedgrupper. Den første gruppen kalles *pliktreger* eller *handlingsregler* og angir hvilke oppgaver, funksjoner eller plikter politiet eller den enkelte tjenesteperson har. F.eks. er reguleringen av politiets oppgaver i pl. § 2 og pi. § 2-2 å anse som pliktnormer. Det samme gjelder regelfestingen av polititjenestepersoners arbeidsplikt på fritiden i pi. § 6-2.

Dernest følger *kompetansereglene*, som kan regulere fire sider ved en avgjørelse eller en normert myndighetshandling:

- a) *hvem* som har myndighet eller rettslig evne til å treffe og iverksette en beslutning
- b) *fremgangsmåten* som må følges for at beslutningen og handlingen skal forplikte adressaten
- c) *når* de formelle eller faktiske forutsetningene for beslutning og handling er oppfylt
- d) *hva* avgjørelsen eller tjenestehandlingen eventuelt kan gå ut på

21 Begrepet «norm» benyttes her som et overbegrep, som tar opp i seg både «regler» og «prinsipper». Reglene oppstiller definitive normative krav og bestemmer hvordan rettsspørsmål skal avgjøres, mens prinsippene har en vektdimensjon og gir uttrykk for et krav om at normen skal oppfylles i størst mulig grad innenfor gitte rettslige og faktiske forutsetninger, jf. Auglend 2016 s. 74–78.

22 Dette rettskildemessige mangfoldet gjenspeiles i begrepet «politirett», som kan ha flere betydninger. For det første kan begrepet henspille på lovgivingen som gjelder *særskilt* for politivesenet, og som tradisjonelt er blitt rubrisert som «spesiell forvaltningsrett». Dernest kan politirett betraktes som et paraplybegrep, som omfatter regler fra ulike rettsdisipliner, bl.a. politilovgivning, folkerett, forvaltningsrett, strafferett, straffeprosess, tjenestemannsrett og arbeidsrett. Fellestrekket som binder disse rettsdisiplinene sammen i en slik begrepskonstruksjon, er de ulike reglenes *relevans* for politiets organisering og virksomhet, derunder tjenesteforvaltning og oppgaveløsning. Her vil denne heterogene forståelsen av begrepet bli lagt til grunn. Slik også Auglend 2016 s. 22 og Boucht s. 21.

Statueringen av myndighetssubjektet (hvem?) henspiller på den *formelle* eller *personelle* kompetansen, normeringen av fremgangsmåten eller prosedyren (hvordan?) angir den *prosessuelle* kompetansen, mens situasjonsbetingelsene (når?) og innholdsangivelsen (hva?) representerer de *materielle* kompetansevilkårene. Vedtak eller myndighetshandlinger som har sitt grunnlag i materielle kompetansenormer, vil i stor grad være rettet mot borgerne og gjennomgående statuere individuelle plikter, enten slik at en bestemt adferd påbys, forbys eller tillates, eller at borgeren må avfinne seg med å bli gjenstand for faktiske inngrep. I denne relasjonen skapes dermed nye pliktnormer. I politiretten gjør altså pliktnormene seg gjeldende i to plan, kollektivt og individuelt, med ulike adressatgrupper, hhv. politietaten/polititjenestepersonene og borgerne.²³ Pl. § 4 regulerer den personelle siden ved politimyndigheten og viser samtidig til hvilke beføyelser som kan utøves, nemlig fullmaktene i pl. kap. II. Således angis både *hvem* som har politimyndighet, og myndighetens *innhold*. I tillegg til å være en hjemmelsbestemmelse, er pl. § 7, som regulerer politiets håndhevelse av ro og orden mv., og som er den sentrale bestemmelsen i dette kapitlet, også en kompetansenorm av materiell karakter, med situasjonsbetingelsene i 1. ledd og gjennomføringsmåtene i 2. ledd.

Den siste materielle regelgruppen betegnes *kvalifikasjonsregler* og regulerer hva som skal regnes med til en eller annen gruppe eller kategori, f.eks. regler som angir rettslig status og legaldefinisjoner. Også for denne regelgruppens vedkommende kan det opereres med en individuell tilnærming i form av forvaltningsvedtak som konstituerer individuelle kvalifiseringer, f.eks. vedtak om ansettelse i en bestemt politistilling tillagt en bestemt myndighet.²⁴

Videre presenteres grunnleggende bestemmelser av *organisatorisk* karakter. Disse reglene angir hvordan etaten og de enkelte organene er organisert, samt subordinasjonsforhold, arbeidsfordeling og ansvarsforhold mellom og innenfor de enkelte enhetene. Til denne gruppen hører også regler om *administrasjon* og *personalforvaltning*, som bl.a. regulerer interne tjenesteforhold og politipersonellets tjenesterettslige stilling.²⁵ De organisatoriske reglene har både en institusjonell og

23 Om handlingsnormer og pliktnormer, se nærmere Myhrer 2001 s. 49–52.

24 Om kategoriseringen av normer på grunnlag av plikt, kompetanse og kvalifisering, se Eckhoff/Smith s. 45–49.

25 De fleste sentrale forskrifter, instruksjer og rundskriv av betydning for politiets organisasjon og